

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΜΕΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗ ΑΛΕΞΙΑ

Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ
ΣΤΟΝ ΥΣΤΕΡΟ ΒΙΤΓΚΕΝΣΤΑΙΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΥΓΕΛΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος

I.

Από το «Tractatus Logico-Philosophicus» στις «Φιλοσοφικές Έρευνες»

II.

Γλωσσική Πράξη και Νόημα ως Χρήση

III.

Τι είναι το Νόημα και τι είναι α-νοησία

IV.

Τα γλωσσικά παιχνίδια

V.

Το επιχείρημα κατά της ιδιωτικής γλώσσας

Επίλογος

Συνομογραφίες

Βιβλιογραφία

Πρόλογος

Στη παρούσα μελέτη έχουμε ως αντικείμενο προς εξέταση ένα από τα κυριότερα και σημαντικότερα ζητήματα στη φιλοσοφία. Αυτό δεν είναι άλλο από το όργανο με το οποίο κάνουμε φιλοσοφία και όχι μόνο. Η γλώσσα λοιπόν είναι το αντικείμενο προς μελέτη μέσα από τα μάτια ή μάλλον από το 'στόμα' ενός από τους πλέον σημαντικότερους φιλοσόφους του 20ου αιώνα, του Λουδοβίκου Βιτγκενστάιν. Αρχικά η παρούσα μελέτη θα αναδείξει το ποία είναι η φύση της γλώσσας στον ύστερο Βιτγκενστάιν και ποία είναι η σχέση της με το νόημα και την χρήση της. Μια περιγραφή αρχικά της μετάβασης από τον πρώιμο Βιτγκενστάιν στον ύστερο είναι καθόλα απαραίτητη έτσι ώστε να γίνουν διακριτές οι διαφορές αλλά και οι ομοιότητες των δύο φιλοσοφικών θεωρήσεων της γλώσσας. Με την γλωσσική στροφή των Φιλοσοφικών Ερευνών ο Βιτγκενστάιν θεματοποιεί τη γλωσσική πράξη και το νόημα ως χρήση όπως ακριβώς θα αναλυθεί στο δεύτερο κεφάλαιο του παρόντος συγγράμματος. Είναι επίσης απαραίτητο να διασαφηνισθεί και να αναλυθεί το ερώτημα τι είναι 'νόημα' και το τι έχει και δεν έχει νόημα, το οποίο και είναι το αντικείμενο εξέτασης στο τρίτο κεφάλαιο. Στη συνέχεια της μελέτης θα

επικεντρωθούμε στη καρδιά της Βιγκενστάινιανής φιλοσοφίας της γλώσσας εξετάζοντας λεπτομερειακά τον όρο γλωσσικά παιχνίδια που θεωρείται ως το θεμέλιο της καταξοχήν ύστερης περιόδου της θεωρίας του περί γλώσσας. Επίσης θα αναφερθεί η σχέση του Lyotard με τον Βιγκενστάιν και πως ο πρώτος, εκτείνει μέσα από το δικό του πρίσμα τον όρο γλωσσικά παιχνίδια. Με το επόμενο ακριβώς κεφάλαιο “Η κατάρριψη της ιδιωτικής γλώσσας” βρισκόμαστε στο πυρήνα της φιλοσοφίας του Βιγκενστάιν.

Κεφάλαιο 1

Από το *Tractatus Logico-Philosophicus* στις Φιλοσοφικές Έρευνες

Το *Tractatus Logico-Philosophicus* (Λογικο-Φιλοσοφική Πραγματεία) είναι το μοναδικό έργο δημοσιευμένο τα 1921 όταν ακόμα ο Βιτγκενστάιν ήταν εν ζωή. Το έργο έχει γραφτεί επί το πλείστον κατά την περίοδο του Α' Παγκοσμίου πολέμου υπηρετώντας ο ίδιος στον Αυστροουγγρικό στρατό. Από τη μέρα εκδόσής του το 1921 μέχρι και σήμερα θεωρείται ένα από τα πιο βαθυστόχαστα και σημαντικότερα φιλοσοφικά κείμενα όχι μόνο του 20ου αιώνα αλλά και της ιστορίας της φιλοσοφίας εν γένει, καθώς συντελείται η στροφή της φιλοσοφίας από την κριτική της γνώσης στην κριτική της γλώσσας. Ο Βιτγκενστάιν με το *Tractatus* εγκαινιάζει μια νέα θεώρηση της γλώσσας εφοδιάζοντας τον φιλοσοφικό στοχασμό με μία καινότομη επαναστατική κατευθυντήρια γραμμή όσον αφορά τη φιλοσοφία περί της γλώσσας και την ανάλυσή της. Το *Tractatus* χωρίς αμφιβολία παραμένει μια ανεξάντλητη πηγή μέσω του οποίου ο σταχασμός αναζωογονείται και αναπαράγεται κάθε φορά με νέα μορφή.

Με το *Tractatus* ο Βιτγκενστάιν επιδιώκει να καταδείξει γιατί και πως δημιουργούνται προβλήματα στο χώρο της φιλοσοφίας και πως το ίδιο το φιλοσοφείν μπορεί στο τέλος να ελευθερωθεί απ' αυτά. Για παράδειγμα στην παράγραφο 4.111 υποστηρίζει ότι η φιλοσοφία βρίσκεται πέρα των φυσικών επιστημών και όχι στη ίδια κατηγορία. Η γνωσιολογική και οντολογική

διάσταση που καταλαμβάνει η φιλοσοφία είναι αναμφίβολα θεμελιωδέστερη των φυσικών επιστημών (II, 12-15). Εδώ το φιλοσοφείν ορίζεται όχι ως μια συσσωρευμένη πρακτική γνώσεων, συμπερασμάτων και πειραματικών διαδικασιών αλλά ως μια φιλοσοφική εμβάθυνση στη φύση της γλώσσας. Στον πρώιμο Βιτγκενστάιν η φιλοσοφία χαρακτηρίζεται και ορίζεται ως η οντολογική και γνωσιολογική ανάλυση της φύσης της γλώσσας θέτοντας με αυτό τον τρόπο τα όρια της σκέψης. Μια τέτοια είδους κριτική δεν είναι απλά μια επιπρόσθετη κριτική θεωρία περί γλώσσας αλλά μια οντολογική πλέον οριοθέτηση της έκφρασης του ίδιου του σκέπτεσθαι.

Ο Βιτγκενστάιν αναζητάει τους όρους του νόηματος διακρίνοντας ταυτόχρονα μέσω της κριτικής του το νόημα από την α-νοησία, απ' αυτό δηλαδή που δεν μπορεί να νοηθεί). Ο Βιτγκενστάιν δεν ενδιαφέρεται επ' ουδενί για το περιεχόμενο βαθμού αλήθειας ή ψεύδους μιας πρότασης αλλά για τη λογική ορθότητα της πρότασης, δηλαδή για το εάν η πρόταση έχει νόημα ή είναι ανόγητη προκαλώντας είτε παρανόηση είτε σύγχυση.

Η φιλοσοφία λοιπόν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η ανάλυση μιας λογικής και γλωσσικής διασαφήνισης του ίδιου του σκέπτεσθαι. Το φιλοσοφείν δεν είναι σε καμία περίπτωση για τον Αυστριακό φιλόσοφο θεωρία, σύστημα δηλαδή αποφάνσεων που επιδέχονται επικύρωση ή διάψευση. Ένα φιλοσοφικό έργο αποτελείται από διευκρινίσεις που έχουν ως αποτέλεσμα την αποσαφήνιση της σκέψης, την απελευθέρωση της από την παρανόηση και την σύγχυση και παραπέρα την διάλυση των φιλοσοφικών προβλημάτων.

Μια άλλη κεντρική και ουσιαστική θέση στο πρώιμο έργο του Βίτγκενσταίν κατέχει η διάκριση ανάμεσα στο *λέγειν* και στο *δεικνύναι*. Μια διάκριση δηλαδή ανάμεσα σε ό,τι λέγεται ('sagen') που πρέπει να έχει αναφορά στα γεγονότα του κόσμου (απεικονιστική θεωρία νοήματος) και σε ό,τι μπορεί να δειχθεί ('zeigen'). Ό,τι έχει τη δυνατότητα να δειχθεί δεν έχει αναφορά στα γεγονότα του κόσμου συμπεριλαμβάνοντας την ηθική ή το αίσθημα για παράδειγμα της θρησκευτικότητας. Συνεπώς, ό,τι δείχνεται και δεν έχει αναφορά στον κόσμο των γεγονότων μας ωθεί στο συμπέρασμα να κατανοήσουμε το *δεικνύναι* ως α-νοησία, ως αυτό το οποίο δεν μπορεί να ειπωθεί. Με άλλα λόγια, το άρρητο ή η σιωπή στο *Tractatus* είναι ακριβώς το *δεικνύναι* αυτού που δεν μπορεί να ειπωθεί που δεν είναι άλλο παρά το πλέον σημαντικό για την ζωή. Το *Tractatus* είναι μια πραγματεία για το πώς να μαθαίνουμε να σιωπούμε τοποθετώντας έτσι την ύπαρξή μας έξω από τον κόσμο βρίσκοντας με αυτό τον τρόπο την λύση του αινίγματος της ίδιας της ζωής. Με την τελευταία πρόταση του *Tractatus* "Για όσα δεν μπορεί να μιλά κανείς θα πρέπει να σιωπάινει", ο Βίτγκενσταίν αναφέρει με σαφήνεια και χωρίς καμιά επιχειρηματολογία το σκοπό της ίδιας της πραγματείας του, το ότι δεν είπε ακριβώς τίποτα πέρα από το να μείνει σιωπηλός.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι διαφαίνεται και σ' ένα πολύ μεγάλο βαθμό το μυστικιστικό στοιχείο που κρύβεται σε όλο το *Tractatus* το οποίο έχει άμεση σχέση με το χριστιανικό και ακόμα με το πανθειϊστικό μυστικισμό (WRT, 33). Από το *Tractatus* στις *Φιλοσοφικές Έρευνες* παραμένει μη μπορώντας να "ξεπεράσει τις μυστικιστικές του τάσεις" (WSE, 569) αλλά με έναν αλλό προορισμό και άλλο ορίζοντα. Το νήμα που συνδέει την πρώιμη με την

ύστερη περίοδο είναι η οριοθέτηση του νοήματος ως να είναι αυτή μια φιλοσοφική δραστηριότητα. Αν η απεικονιστική θεωρία του νοήματος είναι το βασικό στοιχείο του *Tractatus*, αυτό δεν σημαίνει απόλυτα ότι εγκαταλείπει αυτή τη θεωρία αλλά συνεχίζει με άλλους όρους όπως υποστηρίζει ο Κωβαίος στο “Όλα Κυοφορούνται μες στη Γλώσσα”¹.

Παρά την όποια εναντίωση αδιαμφισβήτητα η στροφή έχει γίνει χαρακτηρίζοντας την ύστερη περίοδο ως την εγκατάλειψη και αναδόμηση των αυστηρών δομών με αρχιτεκτονική ακρίβεια μεταβαίνοντας σε μια πιο ανοιχτή και με ορίζοντα θεωρία.

Στις ‘Φιλοσοφικές Έρευνες’ έχουμε την επέκταση της γλωσσικής χρήσης σε πραγματολογικό επίπεδο. Αυτή η ‘κοσμική’ γλώσσα αρνείται ένα απομονωμένο μέρος όπου ασκείται, ενώ παράλληλα, αποποιείται τον δυισμό του Λόγου με την νόηση και εισάγει μια αντιστοιχία μεταξύ του ζην (‘leben’) και μη-ζην (‘nicht-leben’).

Το συγκεκριμένο βιβλίο πραγματεύεται την φιλοσοφία της γλώσσας και την φιλοσοφική ψυχολογία. Ο Βιτγκενστάιν σε αντίθεση με το *Tractatus*, δεν εκθέτει επιχειρήματα αλλά και ούτε καθαρά συμπεράσματα που θα αποδώσουν με την σειρά τους στον συγγραφέα τους τον χαρακτήρα του συστηματικού φιλοσόφου. Σε αντιδιαστολή με την παραδοσιακή φιλοσοφία, ο Βιτγκενστάιν παρουσιάζει ένα έργο όπου ο αποσπασματικός λόγος αρνείται

¹ ΟΚΓ, 39-4: Αναπτύσσεται διεξοδικά η ιδέα εναντίον των μελετητών που υποστηρίζουν την εγκατάλειψη της απεικονιστικής θεωρίας νοήματος απο τον Βιτγκενστάιν χαρακτηρίζοντας έτσι την μετάβαση της ύστερης περιόδου με τη θεωρία του νοήματος ως χρήση.

να υποταχτεί στα κελεύσματα της γενικότητας. Ο λόγος που ο Βιγκενστάιν επιλέγει αυτόν τον τρόπο, είναι η άποψη του ότι οι φιλοσοφικές επιδιώξεις δεν πρέπει να υποταχτούν σε “κανενός είδους θεωρία” (PI, 109) που ωθεί τον αναγνώστη να προσεγγίσει το βιβλίο με τον συνηθισμένο τρόπο και ότι ένας νέος τρόπος ανάγνωσης, μπορεί να αποκαθάρει την φιλοσοφία από τις γνωσιολογικές τις χίμαιρες. Όπως ο ίδιος αναφέρει “προσπαθώ να προτείνω μια συγκεκριμένη μέθοδο έρευνας [αφού] η έρευνα είναι εξαιρετικά σημαντική και εναντιώνεται στον συμβατισμό κάποιων από εσάς” (WLFM, 103). Επιπρόσθετα, μια δυσκολία ενάντια σε αυτό το νέο τρόπο που προτείνει ο Βιγκενστάιν, είναι ότι “απαιτεί ένα είδος σκέψης στον οποίο δεν είμαστε συνηθισμένοι και στον οποίο δεν εκπαιδευτήκαμε- ένα είδος σκέψης το οποίο είναι διαφορετικό από ό,τι απαιτείται στις επιστήμες” (WL, 44)

Οι Φιλοσοφικές Έρευνες παρουσιάζουν ένα ιδιότυπο είδος γραφής και είναι πιθανόν ο αυξημένος βαθμός δυσκολίας του να επηρεάσει αρνητικά τον επίδοξο αναγνώστη του. Ο Βιγκενστάιν θέλει να εισάγει ένα ρηξικέλευθο τρόπο γραφής αφού όπως πιστεύει η μέχρι τώρα φιλοσοφία “ούτε εξηγεί αλλά ούτε συμπεραίνει κάτι” (PI, 126), οπότε διαμέσου αυτής της νέας προσέγγισης πρέπει, όπως ο ίδιος αναφέρει, “να αποβάλουμε όλη την εξήγηση και η περιγραφή πρέπει να πάρει την θέση της” (PI, 109).

Σε αυτή την ύστερη του επιδίωξη εδράζει τις προσπάθειες του πάνω σε μια νέα μορφή έρευνας, που δεν αποσκοπεί στην κατασκευή μιας νέας θεωρίας που αποσαφηνίζει με μαθηματική ακρίβεια τα γλωσσικά προβλήματα αλλά η έρευνα του έχει ως σκοπό την εξέταση της γλώσσας. Ο ίδιος φαίνεται να

υποστηρίζει ότι τα προβλήματα τα οποία αντιμετωπίζουμε στην γλώσσα είναι ριζωμένα σε “μια παρεξήγηση της λογικής της γλώσσας μας” (PI, 93). Τα προβλήματα αυτά δηλαδή, δεν αφορούν εμπειρικές παρεκκλίσεις αλλά, είναι παρεξηγήσεις που “λύνονται [...] όταν κοιτάξουμε μέσα στους μηχανισμούς της γλώσσας μας, και αυτό με τέτοιο τρόπο που θα μας κάνει να αναγνωρίσουμε αυτούς τους μηχανισμούς- σε αντίθεση με την επιθυμία να τους παρεξηγήσουμε” (PI, 109). Δηλαδή, η γλώσσα για τον Βιγκενστάιν είναι η ίδια η μήτρα όπου παράλληλα αναδύονται τα φιλοσοφικά προβλήματα αλλά ταυτόχρονα μας παρέχει τα στοιχεία εκείνα με τα οποία μπορούμε να υπερβούμε τα φιλοσοφικά προβλήματα. Εδώ δεν μπορούμε πάρα να δούμε ένα είδος Νιτσεϊσμού στην σκέψη του Βιγκενστάιν. Όπως για τον Νίτσε η καθεστηκυία ηθική αξιολογήθηκε σαν μιαν αρρώστια αλλά, σαν μια “αρρώστια σαν την εγκυμοσύνη” (GH, 85) όπου από αυτήν θα γεννιόταν μια εξωθητική περίοδος, έτσι και στον Βιγκενστάιν, η ίδια προβληματική περιοχή της γλώσσας κυοφορεί και τις λύσεις του ξεπεράσματος της. Ο σκοπός της φιλοσοφίας για τον Βιγκενστάιν, “είναι η μάχη ενάντια στην σαγήνη της νοημοσύνης μας διαμέσου της γλώσσας” (PI, 109).

Η μέθοδος που εγκαινιάζει και με την οποία προσδοκεί να λύσει τα φιλοσοφικά προβλήματα που εγκύπτουν μέσα από τις γλωσσικές λοξοδρομήσεις, αφορά τον τρόπο που διαχειριζόμαστε την γραμματική. Η ιδέα μιας γραμματικής έρευνας εκδηλώνεται μέσα από τις Φιλοσοφικές Έρευνες όπου εξετάζονται οι λεπτομερείς μηχανισμοί μιας επιμέρους περιοχής της γλώσσας που τείνει να γίνει για μια φιλοσοφική παρανόηση και σύγχυση. Ο Βιγκενστάιν περιγράφει αυτή την γραμματική μέθοδο ως αυτή

“που υπενθυμίζουμε στον εαυτό μας [...] το είδος της δήλωσης που κάνουμε σχετικά με τα φαινόμενα”.(PI, 90)

Η προσέγγιση της γραμματικής από τον Βιτγκενστάιν δεν αφορά προφανώς τον συντακτικό έλεγχο μια πρότασης. Χρησιμοποιώντας την γραμματική θέλει να απομακρυνθεί παράλληλα από τον παραδοσιακό τρόπο χρήσης της. Δεν αναφέρεται στην εξέταση της γλώσσας ως σημειακό πεδίο αλλά αφορά το χρηστικό νόημα των λέξεων εν σχέσει με το οικοδόμημα της γλώσσας. Αυτό το χρηστικό νόημα των λέξεων σχετίζεται με την καθημερινή πρακτική με την οποία η γλώσσα ασκείται. Αυτή η πρακτική της μεταχείρισης της γλώσσας παραπέμπει στην γλωσσική αυτή αντίληψη όπου, η γλώσσα δεν εκλαμβάνεται ως μια “ άτοπη και άχρονη παρουσία”, αλλά ως ένα χρονικό και χωρητικό φαινόμενο” (PI, 108), το οποίο στην Βιτγκενσταϊνική φιλοσοφία, μεταφράζεται ως το φαινόμενο της γλώσσας εν χρήσει.

Θέλοντας να μας δείξει το πώς η γραμματική δημιουργεί έννοιες και πώς εμείς διαχειριζόμαστε αυτές τις έννοιες μας προσφέρει ένα σύνολο από παραδείγματα της καθημερινότητας, εισάγοντας μας σε υποθετικές συνθήκες όπου π.χ. χρησιμοποιώντας δεδομένες έννοιες και εκφράσεις μας ζητείται να τις διδάξουμε σε ένα παιδί. Ακόμα ένα παράδειγμά της νεοεισαχθείσας τεχνικής του Βιτγκενστάιν, πραγματεύεται τον ρόλο της διαφωνίας και τη φύση της σιγουριάς με την οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη. Η χρήση αυτών των τεχνικών δεν οδηγεί στη δημιουργία ενός γνωσιολογικού οικοδομήματος με κανόνες που ορίζουν τη χρήση του λεξιλογίου μας, αλλά, έχει ως στόχο τη συγκέντρωση των διαφορετικών διατάξεων γλωσσικής χρήσης που

χαρακτηρίζουν τον τρόπο με τον οποίο τις χρησιμοποιούμε. Μόνο με μια συνειδητοποίηση αυτών των διαφορετικών γλωσσικών διατάξεων μπορούμε να αποσαφηνίσουμε τη γραμματική που εμπλέκεται στις έννοιες που χρησιμοποιούμε. Ο σκοπός του Βιγκενστάιν είναι διμερής: “Πρώτα θέλει να λάβουμε υπόψη την συγκρουσιακή σχέση που χαρακτηρίζει την ιδέα του φιλοσοφικού στοχασμού για το πώς μια έννοια λειτουργεί. Από την άλλη, χρησιμοποιεί αυτή την τεχνική για να μας επιστήσει τη προσοχή σχετικά με τις βαθιές διαφορές των ακολουθιών χρήσης που χαρακτηρίζουν τις διαφορετικές περιοχές της γλώσσας μας.” (WATPI, 13)

Εντούτοις, στο εγχείρημα του αυτό αναγνωρίζει την ύπαρξη κάποιων δυσκολιών. Ο λόγος αυτών των δυσκολιών έγκειται στις ήδη διαμορφωμένες μας διανοητικές συνήθειες. Η ανάγκη που μας ωθεί να αλλάξουμε την γλώσσα μας συγκρούεται αναπόφευκτα με τον τρόπο που χρησιμοποιούμε την γλώσσα. Ο ίδιος ο τρόπος που θα αποτελούσε το αφετηριακό σημείο δράσης για την επικείμενη ανακατασκευή της γλώσσας δεικνύεται από τον Βιγκενστάιν ως ταυτόχρονα, το εγγενές εμπόδιο αυτής της προσπάθειας καθώς δεν μπορούμε όλοι να εντοπίσουμε πώς αυτές οι λέξεις χρησιμοποιούνται. “Δεν είμαστε όλοι προετοιμασμένοι για το καθήκον της περιγραφής της χρήσης της λέξης ‘να σκέφτομαι’”. (Και γιατί να ήμασταν? Για ποιόν λόγο είναι μια τέτοια περιγραφή χρήσιμη?)” (ZETTEL, 111).

Επιπλέον ο Βιγκενστάιν αναφέρει ότι “κανείς δεν μπορεί να μαντέψει το πώς μια λέξη λειτουργεί. Πρέπει να κοιτάξει την χρήση της [...]. Η δυσκολία βρίσκεται στον παραμερισμό της προκατάληψης που υπάρχει στην πορεία

αυτής της πράξης. Δεν είναι μια ανόητη προκατάληψη” (PI, 340). Αυτό συμβαίνει, όπως έχει προαναφερθεί, γιατί ήδη είμαστε εντός της γλώσσας που επιχειρούμε να μετασχηματίσουμε. Η ίδια μας η προκατάληψη εναντίον της γλώσσας ενυπάρχει στις γλωσσικές μας προσπάθειες με τις οποίες προσπαθούμε να την επαναπροσδιορίσουμε.

Η αντίθεση του Βιτγκενστάιν στο παραδοσιακό τρόπο ερμηνείας των φαινομένων χαρακτηρίζει ολόκληρη την ύστερη του φιλοσοφία. Είναι αυτή η στάση η οποία τον ωθεί να δηλώσει ότι “αισθανόμαστε ότι πρέπει να διεισδύσουμε στα φαινόμενα”. Αυτήν την εναντίωση του, μπορούμε να την εντοπίσουμε στα φαινόμενα της επιστήμης και της φιλοσοφίας. “Οι φιλόσοφοι έχουν συνεχώς τη μέθοδο της επιστήμης προ οφθαλμών και νοιώθουν τον ακατανίκητο πειρασμό να θέτουν ερωτήσεις και να δίνουν απαντήσεις με τον τρόπο που η επιστήμη το κάνει. Αυτή η τάση είναι η πραγματική πηγή της μεταφυσικής και οδηγεί τον φιλόσοφο στο τέλει σκοτάδι” (BB, 18). Σχετικά με αυτό αναφέρει στις Φιλοσοφικές Ερευνες ότι “η ύπαρξη της πειραματικής μεθόδου [στην ψυχολογία] μας ωθεί να σκεφτούμε ότι έχουμε το μέσο για να λύνουμε τα προβλήματα που μας ενοχλούν-παρά το ότι τα προβλήματα και οι μέθοδοι προσπερνούν το ένα μετά το άλλο.” (PI, 230) Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο Βιτγκενστάιν αντιτίθεται στις επιστημονικές μεθόδους και όχι στις ίδιες τις επιστήμες, όταν ρωτά τι είναι νόημα και τι σκέψη.

Η εναντίωση αυτή έγκειται στο γεγονός ότι τα γλωσσικά φαινόμενα ερμηνεύονται σαν μια αξίωση για εξήγηση - όπως δηλαδή γίνεται και στις επιστήμες - αλλά και σαν μια ανάγκη να προσδιοριστεί κάτι που έχει την δομή του υπολογισμού. Τα φαινόμενα της σκέψης και του νοήματος εκλαμβάνονται

ως υπό προσδιορισμό φαινόμενα. Αυτή η μέθοδος δεν μπορεί για τον Βιγκενστάιν παρά να οδηγήσει σε μια παρανόηση των φαινομένων αυτών. Αφού αυτά τα φαινόμενα συνθέτουν την δομή του κόσμου την οποία προσλαμβάνουμε, θεωρείται σαν ένα είδος εγγενούς απορίας το να θέτουμε ερωτήσεις για να τα κατανοήσουμε. Από την στιγμή όμως που εκφράζεται η επιθυμία να καταλάβουμε αυτά τα φαινόμενα υιοθετείται παράλληλα και ένας τρόπος επιθυμίας ο οποίος για τον Βιγκενστάιν είναι λανθασμένος. Όταν αναρωτιόμαστε για την λειτουργικότητα αυτών των φαινομένων η στάση η οποία υιοθετούμε για να τα γνωρίσουμε, ορίζει αυτά τα φαινόμενα ως απροσπέλαστα καθώς βλέπουμε ότι ο τρόπος αυτός είναι εσφαλμένος. Αυτό δημιουργεί ολοένα και βαθύτερα φιλοσοφικά ερωτήματα απομακρύνοντας τον ερωτώντα από την αρχική του επιδίωξη. Αυτό μοιάζει για τον Βιγκενστάιν σαν με την αίσθηση ότι “έχουμε να επισκευάσουμε έναν ξεσκισμένο ιστό αράχνης με τα δάκτυλα μας”. (PI, 106)

Αυτό που πρέπει να γίνει για τον Βιγκενστάιν ώστε να αποφύγουμε τις γλωσσικές παρανοήσεις είναι να πραγματοποιήσουμε μια γλωσσική στροφή η οποία θα έχει σαν μέθοδο της την περιγραφή και όχι την εξήγηση. Όπως ο ίδιος αναφέρει “η φύση αυτών των φαινομένων που συνθέτουν τον κόσμο μας δεν είναι κάτι που μπορούμε να ανακαλύψουμε με το ‘σκάψιμο’, αλλά είναι κάτι που αποκαλύπτεται στο ‘είδος της δήλωσης που κάνουμε σχετικά με τα φαινόμενα’, μέσω των διαφορετικών μορφών της γλωσσικής χρήσης που χαρακτηρίζουν τις διάφορες περιοχές της γλώσσας μας”. Η μέθοδος που πραγματικά χρειαζόμαστε, είναι αυτή που “απλά τοποθετεί τα πάντα μπροστά μας και που δεν εξηγεί αλλά και δεν συμπεραίνει τίποτα . Αφού τα πάντα είναι

διαθέσιμα προς εξέταση τότε δεν υπάρχει κάτι που να χρειάζεται να εξηγηθεί” (PI, 126).

Με μια προσεχτική εξέταση στις γλωσσικές ρίζες που ορίζουν την μέθοδο με την οποία καλούμαστε να προσεγγίσουμε τα φαινόμενα, ο Βιγκενστάιν προσδοκεί να αποκαλύψει τα δυσδιάκριτα εκείνα στοιχεία με τα οποία η διάθεση μας να “διεισδύσουμε τα φαινόμενα”, μας έχει οδηγήσει. Αν και εξετάζει τις παρανοήσεις της γλώσσας, αυτό το γεγονός δεν αφορά την κατασκευή ενός νέου τρόπου εξήγησης ή την δημιουργία μιας νέας θεωρίας. Αυτό που ο ίδιος θέλει είναι η εισαγωγή ενός νέου τρόπου του σκέπτεσθαι, όπου με την διασαφήνιση των αρχών που προϋποτίθενται του τρόπου με τον οποίο χειριζόμαστε την γλώσσα, θα αποκαλύψει σταδιακά “οτι τίποτα έξω από το συνηθισμένο δεν εμπλέκεται” (PI, 94). Επιπρόσθετα, για τον Βιγκενστάιν η “γλώσσα έχει τις ίδιες παγίδες για τον καθένα- άρα βλέπουμε ένα άτομο μετά το άλλο να περπατά στα ίδια μονοπάτια και ήδη γνωρίζουμε πού θα πραγματοποιήσει μια στροφή, πού θα συνεχίσει να περπατά ίσια χωρίς να προσέξει την στροφή κτλ κτλ” (P, 183). Οι παρανοήσεις που αναφύονται από το θεωρητικό πλαίσιο δεν αναφέρονται αποκλειστικά σε λάθη. Είναι παρεξηγήσεις που η ίδια η γλώσσα εμπεριέχει όταν εμείς προσπαθήσουμε να την εξετάσουμε. Η ίδια η γλώσσα μέσα από τις επιμέρους εκφορές της θέλγει τα άτομα στην παρανόηση της. Τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν από την γλώσσα είναι βαθιά προβλήματα τα οποία αναδύονται μέσα από καταστάσεις στοχασμού, ‘όταν η γλώσσα είναι σαν μια ανενεργός μηχανή και όχι όταν δουλεύει” (PI, 132).

Ο τρόπος που θα αποκαθάρει την γλωσσική παρανόηση είναι για τον Βιγκενστάιν διμερής. Πρώτα πρέπει να χρησιμοποιήσουμε τις γλωσσικές τεχνικές εκείνες, ώστε να αποκαλύψουμε την κενότητα που μας ωθεί να υιοθετούμε συγκεκριμένους τρόπους εξήγησης αλλά και τις διαφορές εκείνες εννοιακές εικόνες με τις οποίες προσλαμβάνουμε την πραγματικότητα. Ο Βιγκενστάιν βλέπει ότι οι εικόνες αυτές δεν ανταποκρίνονται επεξηγηματικά στα φαινόμενα στα οποία αναφέρονται. Έτσι βλέπουμε ότι ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούμε την γλώσσα μας, δεν αντιστοιχεί στην εικόνα ενός προκατασκευασμένου γλωσσικού συστήματος με συγκεκριμένους κανόνες εσωτερικής λειτουργίας και συνοχής ως προς τον τρόπο χρήσης της γλώσσας. Επιπλέον δε, ο Βιγκενστάιν μέσα από διάφορες τεχνικές μας δείχνει το πώς λειτουργούν οι έννοιες μας στις διάφορες γλωσσικές περιοχές. Την παρανόηση αυτή που βρίσκεται στην ρίζα της φιλοσοφικής σκέψης μπορούμε μέσω των κατάλληλων τεχνικών να την εξοστρακίσουμε από την γλώσσα μας. Η παρερμηνεία συγκεκριμένων φαινομένων όπως της γλώσσας, των συναισθημάτων και του νοήματος μπορεί να αρθεί όχι “με νέες πληροφορίες αλλά με την ρύθμιση αυτού που ήταν ήδη γνωστό” (PI,109). Ο Μ.Ν.Θεοδοσίου αναφέρει επί τούτου ότι η φιλοσοφία διαθέτει από μόνη της όλα όσα χρειάζονται για να αποκλείσει ως παθολογικές γλωσσικές χρήσεις και κατά προέκταση ως ανοησίες ορισμένες μορφές λόγου όπως π.χ. μεταφυσικές θεωρίες(ΦΒ,24). Αυτό που ο ίδιος ο Βιγκενστάιν ονομάζει ως ‘γνωστό’, δεν είναι παρά το γεγονός ότι τα πάντα που χρειάζεται να γνωρίσουμε σχετικά με την λειτουργία της γλώσσας είναι ήδη δοσμένα πριν από την δική μας οπτική για τα φαινόμενα και βρίσκονται μέσα στις διαφορετικές γλωσσικές δομές που εντάσσονται στο φαινόμενο της γλώσσας εν χρήσει.

Η γραμματική έρευνα με την οποία προσδοκεί να εξετάσει την γλώσσα σχετίζεται εν πρώτοις με τη κενότητα που προσιδιάζει στον τρόπο, τον οποίο η παραδοσιακή φιλοσοφία χρησιμοποιεί για να φωτίσει τα φαινόμενα. Η δεύτερη λειτουργία αυτή της γραμματικής έρευνας που υιοθετεί ο Βιγκενστάιν έχει ένα πιο θετικό στόχο αφού, μέσα από την γραμματική έρευνα συγκεκριμένων γλωσσικών δομών ο ίδιος πιστεύει ότι θα αναδειχθούν όλα αυτά που χρειάζεται να καταλάβουμε για την λειτουργία της γλώσσας. Σύμφωνα με τον Μ.Ν. Θεοδοσίου αυτή η θετική θεραπευτική δραστηριότητα συνίσταται στη σκιαγράφιση καθημερινών γλωσσικών κανόνων, τους οποίους λόγω της οικειότητας και περιπλοκότητας δεν προσέχουμε στη φιλοσοφία(ΦΒ,25). Στις Φιλοσοφικές Έρευνες, ο Βιγκενστάιν χρησιμοποιεί απλά παραδείγματα έτσι ώστε διαμέσου της εξέτασης στην οποία υποβάλλονται τα εκάστοτε γλωσσικά φαινόμενα να αποκαλυφθεί ο διαφορετικός τρόπος κατανόησης που ο ίδιος επιδιώκει.

Έτσι ο Βιγκενστάιν μας προειδοποιεί να αποφύγουμε να κατασκευάσουμε νέες φιλοσοφικές πραγματείες που θα αναπτύξουν μια νέα αλήθεια, αφού αυτό θα οδηγήσει σε μια νέα παρανόηση. “Εάν ήθελε κανείς να υποστηρίξει θέσεις, δεν θα ήταν ποτέ δυνατό αυτές να συζητηθούν, επειδή όλοι θα συμφωνούσαν με αυτές” (PI, 128). Όπως έχουμε ήδη προαναφέρει, ο σκοπός του Βιγκενστάιν δεν είναι η εδραίωση ακόμα μιας φιλοσοφικής θεωρίας με συγκεκριμένα συμπεράσματα αλλά, να δείξει ότι οι προσπάθειες μας για να εξηγήσουμε κάτι αποβαίνουν άκαρπες αφού, από την στιγμή “που τα πάντα τίθενται ανοικτά σε θέαση δεν υπάρχει κάτι που να χρήζει

εξήγησης”(PI, 126). Ο τρόπος του Βιτγκενστάιν δεν αυτοαντιφάσκει αφού ο νέος τρόπος σκέψης τον οποίο προσπαθεί να εισαγάγει, δεν στρέφεται εναντίον της ίδιας της σκέψης αλλά απορρίπτει τον αφηρημένο θεωρητικό τρόπο του σκέπτεσθαι, που ο ίδιος πιστεύει ότι βρίσκεται στην ρίζα της φιλοσοφικής παρανόησης. Αυτή η νέα κατανόηση που μας προσφέρει δεν αφορά την αποσύνθεση μερικών γλωσσικών φαινομένων τα οποία θα μας αποκαλύψουν δια μαγείας τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα λειτουργεί. Αυτό που ο Βιτγκενστάιν ζητά μέσα από τις Φιλοσοφικές Έρευνες, είναι να αφεθούμε σε μια αυτοεξέταση ώστε να δούμε ότι ο υπάρχον θεωρητικός τρόπος σκέψης τον οποίο αποδεχόμαστε ως φυσιολογικό, μπορεί να αντικατασταθεί από μια αναγνώριση αυτού “που ήταν ήδη γνωστό” (PI, 109). Μόνο μέσω αυτού του τρόπου μπορούν να υπερβληθούν τα φιλοσοφικά προβλήματα και να επιτευχθεί η κατανόηση που ο Βιτγκενστάιν προτείνει.

Κεφάλαιο 2

Γλωσσική Πράξη και Νόημα ως Χρήση

Με το έργο *Φιλοσοφικές Έρευνες*, δημοσιευμένο μετά το θάνατό του το 1953, ο Βιτγκενστάιν αναλυεί και φωτίζει υπό ένα πραγματολογικό πρίσμα την ίδια τη φύση της γλώσσας. Αυτό που ο Βιτγκενστάιν αγωνιωδώς επιζητά είναι η σχέση μεταξύ του νοήματος και της χρήσης της γλώσσας. Τι είναι το νόημα στον ύστερο Βιτγκενστάιν χαρακτηρίζεται ως ένα από τα πλέον πολυμελετημένα και πολυσυζητημένα φιλοσοφικά ζητήματα. Επίσης, είναι αδιαμφισβήτητη η σημαντικότητα της θεωρίας που επηρεάζει όχι μόνο το πεδίο του ηθικού φιλοσοφικού στοχασμού και την αισθητική θεωρία αλλά επίσης και τη σύγχρονη πολιτική φιλοσοφική σκέψη. Τέλος είναι και μια από τις σημαντικότερες θεωρητικές αναζητήσεις περί του γλωσσικού φαινομένου σε ολόκληρη την ιστορία της φιλοσοφίας αφήνοντας ακόμα και σήμερα ανοικτούς ορίζοντες σκέψης.

Η θεωρητική αναζήτηση που εκδιπλώνεται στο ύστερο έργο του έχοντας συγκεκριμένα ως πυρήνα τις *Φιλοσοφικές Έρευνες* έχει άμεση σχέση με το τι είναι πράξη και χρήση. Θέτοντάς το πιο αναλυτικά, στον ύστερο Βιτγκενστάιν ο θεωρητικός τρόπος ανάλυσης ή η θεωρία περί του νοήματος της γλώσσας

δεν τοποθετείται έξω από το πλαίσιο της πράξης και της χρήσης της γλώσσας. Εδώ κρύβεται αδιαμφισβήτητα μια επαναστατικότητα της φιλοσοφίας της πράξης ισοδύναμη με το πολύγνωστο Μαρξικό στα 1845, *Θέσεις για τον Φόουερμπαχ*, “οι φιλόσοφοι απλά ερμήνευσαν τον κόσμο, με διάφορους τρόπους’ το ζήτημα όμως είναι να τον αλλάξουμε”. Θεωρία και πράξη στο ύστερο έργο του Βιτγκενστάιν, όπως ακριβώς και στον Μαρχ, δεν είναι δύο διαχωρισμένα πεδία που επικοινωνούν εν τέλει ελλειπτικά και διαμφισβητούμενα². Η πράξη και η χρήση στον ύστερο Βιτγκενστάιν είναι η ίδια η φύση της γλώσσας που δεν υφίσταται ούτε ως οικουμενικότητα αλλά ούτε ως ένα κατεξοχήν θεωρητικό οικοδόμημα. Η γλώσσα πλέον νοηματοδοτείται από την χρηστική της φύση μ’ ένα μοναδικό συνυπάρχειν πράξεως και θεωρίας. Όταν ο Βιτγκενστάιν γράφει “καταλαβαίνω μια γλώσσα, μπορώ να τη χρησιμοποιήσω” (ΦΓ, 38) καταδικνύει ακριβώς την οντολογική σχέση μεταξύ του κατανοείν και της γλώσσας ή ακόμα εκτείνοντάς το παρά πέρα, μεταξύ κόσμου και γλώσσας.

Ο Βιτγκενστάιν εγκαταλείπει την απεικονιστική θεωρία του νοήματος όπως πολύ ευγλωττα διατυπώνει στο *Tractatus* ως η γλώσσα να ισχύει για τον καθένα ανεξαρτήτως από συνθήκες ζωής, πολιτισμικού και πολιτιστικού υποβάθρου³. Το νόημα ως τέτοιο βρίσκεται σε κάθε λέξη και η τελευταία έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιείται ως λέξη με νόημα μόνο επειδή μπορεί να αναλυθεί εντός και δια μέσου της χρηστικότητάς της. Στις πρώτες

² Η σχέση μεταξύ γλώσσας και πράξης (M&W, 221).

³ Αυτή η αντίληψη της πλήρους οντολογικοφιλοσοφικής μεταστροφής του Βιτγκενστάιν από την απεικονιστική θεωρία νοήματος στη χρηστική σημασία και θεωρία της γλώσσας είναι για τον Κωβαίο θολή. Θέτει λοιπόν ο Κωβαίος υπό ερώτημα το νόημα της λέξης “μετάβαση” και πώς ακριβώς συνίσταται το “μεταβατικό στάδιο” ως τέτοιο. Ερωτά επίσης, εμμέσως πλήν σαφώς, μήπως αντι για “μετάβαση” έχουμε “μεταστοιχείωση” (ΟΚΓ, 32).

παραγράφους των *Φιλοσοφικών Ερευνών* ο Βιτγκενστάιν ισχυρίζεται ότι κάθε λέξη έχει νόημα και ότι το νόημα συσχετίζεται με τη λέξη. Συνεχίζει δηλώνοντας ότι το νόημα είναι το αντικείμενο πάνω στο οποίο η λέξη κείται (PI, 2). Ο Θ.Γ. Σακελλαριάδης αναφέρει ότι η έννοια της χρήσης εμφανίζεται και στον πρώιμο Βιτγκενστάιν με έναν χαρακτήρα στατικό- λογικοσυντακτικό, δηλαδή στο *Tractatus* η χρήση ενός σημείου επιδεικνύει τις συνδυαστικές του δυνατότητες, ενώ στον ύστερο έχει χαρακτήρα πραξεολογικό, όπου η χρήση της λέξης προσδιορίζει το νόημα της (TE,17). Συμπυκνώνοντάς την ιδέα σε μια πρόταση θα μπορούσε να διατυπωθεί κάπως έτσι: η λέξη έχει νόημα και το νόμά της συνίσταται στη χρήση εντός του γλωσσικού φαινομένου (PI, 2, 43). Είναι ενδιαφέρουσα σημαντική η οντολογική προέκταση που φέρει μια τέτοια δήλωση περί νοήματος και χρήσης. Αυτό που θα μπορούσε να λεχθεί είναι ότι η γλώσσα με τους ισχυρισμούς, τις εκφράσεις, τις λέξεις, τους κανόνες και ότι περαιτέρω σχετίζεται με το φαινόμενό της, δεν έχει την έννοια ή την ιδιότητα να βρίσκεται έξω από την έννοια του κόσμου, δηλαδή της πρακτικής και χρηστικής ολότητας. Με άλλα λόγια, η γλώσσα είναι ο κόσμος και ο κόσμος είναι η γλώσσα όπου οι εσωτερικοί της μηχανισμοί οριοθετούνται εντός της χρήσης.

Ένα από τα βασικότερα τελικά συμπεράσματα της θεωρίας νοήματος μέσω της χρήσης είναι ότι δεν υπάρχει, μέσω ενός θετικιστικού μοντέλου, ένα τελικό και συμπερασματικό νόημα για κάθε λέξη. Η λέξη εμφανίζει το νόημα της (που δεν είναι ένα αλλά πάμπολλα) μέσω και εντός της χρήσης της. Για παράδειγμα, η λέξη X έχει ένα συγκεκριμένο νόημα στην ολότητα B αλλά ένα άλλο νόημα στην ολότητα A. Οι ολότητες στον Βιτγκενστάιν όπως

χαρακτηρίζονται μέσω των γλωσσικών παιχνιδιών, όπως θα αναλυθούν στη συνέχεια, θα μπορούσαν να συσχετιστούν με τη Χαϊντεγκεριανή έννοια της ολότητας όπως την εννοεί ο ίδιος ο Heidegger στο *Είναι και Χρόνος* ως η “κοσμικότητα του κόσμου” (E&X, §14, §18).

Με το νόημα ως χρήση ή η χρήση ως νόημα εντός των ολοτήτων συμπεραίνεται ότι ο Βιτγκενστάιν εννοεί ότι η γλώσσα δεν παριστάνεται απλά ως ένα κοινωνικό φαινόμενο ή ότι μπορούμε να την διακρίνουμε εντός του αλλά αντιθέτως ότι είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο. Το φαινόμενο της γλώσσας στο Βιτγκενστάιν μοιάζει με παιχνίδι που εγγενώς συνίσταται από κανόνες. Η κατανόηση του νοήματος των εκφράσεων, των λέξεων, των οποίων ορίζονται ως οι κατασκευαστές⁴ αυτών των εκφράσεων, γίνεται μέσω της παρατήρησης των εκάστοτε πρακτικών κανόνων. Εγκατεστημένη λοιπόν η χρηστική φύση της γλώσσας μέσα σε ολότητες, σε δραστηριότητες δηλαδή και πρακτικές, η κάθε λέξη έχει τους δικούς της κανόνες, Για να θέσουμε αναλυτικότερα ένα παράδειγμα, το σκάκι διέπεται από τους δικούς του μοναδικούς κανόνες. Η συγκεκριμένη αυτή ολότητα, που με τους κανόνες της καθορίζουν το νόημα των λέξεων, αποκαλείται από τον Βιτγκενστάιν “γλωσσικό παιχνίδι”. Οι λέξεις είναι τα πιόνια στο σκάκι και έτσι το νόημα του κάθε πιονιού είναι και ο ρόλος του στο παιχνίδι. Τα “γλωσσικά παιχνίδια” (χρησιμοποιούμενο ορθά μόνο στον πληθυντικό γιατί ακριβώς δεν υπάρχει μόνο ένα) δείχνουν την χρηστική διαφορετικότητα της γλώσσας σε διαφορετικά κοινωνικά, πολιτικά, πολιτισμικά είτε ακόμα και σε γεωγραφικά πεδία. Μαθαίνει και κατανοεί κανείς

⁴ Με τον όρο κατασκευαστές εννοούμε τους χρήστες της γλώσσας. Η δημιουργία εκφράσεων ή λέξεων δεν γίνεται προτίστως από συμφωνία κάποιων ειδικών της γλώσσας. Αντιθέτως γίνεται εντός των χρηστών της γλώσσας και δια μέσου του παντός τύπου επικοινωνιακής σχέσης (γεωγραφικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες και ανάγκες).

το νόημα μιας λέξης, εφόσον η λέξη εμφανίζεται να κατέχει νόημα μέσα σε μια ολότητα δια μέσου της χρήσης της. Είναι προφανές αλλά σημαντικό να αναφερθεί ότι για να εμφανιστεί στο ορίζοντά της κατανόησης το νόημα της λέξης οφείλει ως βασική προϋπόθεση να ενταχθεί ουσιαστικά στην εκάστοτε μορφή ζωής προς την οποία η χρήση των λέξεων είναι εγγενώς μέρος της. Μόνο με την τελευταία προϋπόθεση θα είχε την δυνατότητα ένας να κατανοήσει τους κανόνες που διέπουν την ολότητα εντός της οποίας χρησιμοποιούνται οι λέξεις. Αν υποθεθεί ότι γίνεται μια προσπάθεια να κατανοηθούν λέξεις ή εκφράσεις έξω από τους κανόνες που ρυθμίζουν τις πρακτικές της μορφής ζωής θα είχαμε ως αποτέλεσμα την έλλειψη κάθε επικοινωνιακής βούλησης και λογικής.

Η σημαντική θέση της θεωρίας του νοήματος ως χρήσης επιβεβαιώνει την ύστερη Βιγκενσταϊνή άποψη σύμφωνα με την οποία η αλήθεια μιας πρότασης εξαρτάται ουσιαστικώς και οντολογικώς από την “κανονιστική” της δραστηριότητα (W,115) και όχι από την επεξεργασία εννοιακών αναπαραστατικών τύπων ή μέσω αναλυτικών θετικιστικών διαδικασιών.

Ο Βιγκενστάιν αντιτίθεται στην ιδέα μιας γλώσσας με οικουμενικό χαρακτήρα, η οποία ισχύει δηλαδή καθολικά για όλους τους ανθρώπους.

Είναι σημαντικό να προστεθεί ότι ο ύστερος Βιγκενστάιν διενεργεί μια ρήξη στη Καρτεσιανή οντολογία με σημαία το “cogito ergo sum”. Ο οντολογικός σχετικισμός που διακατέχει την ύστερη Βιγκενσταϊνική σκέψη με την ποικιλομορφία και την μεταβολή των νοημάτων, των αληθειών και των μορφών ζωής δίνουν ένα πλουσιότερο ορίζοντα. Επίσης και ο γνωστικός

σχετικισμός του Βιτγκενστάιν μπορεί να μας προσφέρει μια πληθώρα αληθειών που διανοίγουν την πραγματικότητα. Η έννοια 'αλήθεια' στον ύστερο Βιτγκενστάιν αλλάζει ή και μεταστοιχειώνεται σε οντολογικό επίπεδο σε ένα πλέον κατακερματισμένο μη σταθερό κόσμο. Από τη μια θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι με τον οντολογικογνωστικό του σχετικισμό ανοίγει ή και ακόμα ελευθερώνει την έννοια της αλήθειας από τα δεσμά του απόλυτου, αναλλοίωτου και σταθερού, τα οποία σχηματοποίησαν την αλήθεια ως ένα πεδίο προσβάσιμο και αντικειμενικό. Αντιθέτως όμως, ο σχετικισμός των *Φιλοσοφικών Ερευνών* και της ύστερης σκέψης δέχεται μια κριτική του τύπου ότι η αλήθεια και η γνώση δεν έχουν ένα σταθερό υπόβαθρο. Η απώλεια του οντολογικού, μεταφυσικού, φιλοσοφικού είτε και ενός εμπειριοκρατικού υπόβαθρου πάνω στο οποίο θα μπορούσαμε να ξεκινήσουμε την βάσανο της ανάλυσης και της μελέτης περί της αλήθειας και της γνώσης του νοήματος έχει ως αποτέλεσμα να μην έχει ένα τελικό και απόλυτο συμπέρασμα. Υποβαθμίζεται η φιλοσοφική ανάλυση και μελέτη με αυτόν τον τρόπο σε ένα ψυχολογισμό προσδιορίζοντας και συμπεραίνοντας αλήθειες και γνώσεις με βάση τη μη επιβεβαιωτική λειτουργικότητα των πεποιθήσεων, των γνωμών και τέλος των τοποχρονικών διαμερισμάτων.

Κεφάλαιο 3

Τι είναι το Νόημα και τι α-νοησία

Το ζήτημα του νοήματος στο Βιγκενστάιν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γενικότερα ως ο πυρήνας της φιλοσοφικής του σκέψης. Εγκύπτοντας είτε στο πρώιμο φιλοσοφικό του στοχασμό είτε στην ύστερη φιλοσοφία βρίσκουμε το ζήτημα του νοήματος κεντρικό και υπό συνεχή διερεύνηση. Μαζί όμως με το ερώτημα περί του νοήματος τίθεται και έρχεται στην επιφάνεια το ερώτημα περί της α-νοησίας. Για να καταδειχθεί αναλυτικότερα το τι είναι νόημα και α-νοησία θα πρέπει να εξεταστεί η λειτουργικότητά τους αρχικά στο *Tractatus* και εν συνεχεία πώς εμφανίζονται στις *Φιλοσοφικές Έρευνες*. Εν τέλει θα παρουσιαστεί ο συνδεδετικός κρίκος που διαπερνά και το *Tractatus* αλλά και τις *Φιλοσοφικές Έρευνες* όπου και διαφαίνεται η ενοποιημένη πιά φιλοσοφία του Βιγκενστάιν.

Στον Πρόλογο του *Tractatus*, όπου και μπορούμε να κατανοήσουμε βαθύτερα τους στόχους και τους σκοπούς του σχετικά με τη συγγραφή αυτού του φιλοσοφικού εγχειριδίου, αναφέρει ότι αν καταφέρουμε να κατανοήσουμε “τη λογική της γλώσσας μας” (ΛΦΠ, 2,3) τότε θα έχουμε τη δυνατότητα να λύσουμε τα φιλοσοφικά προβλήματα που ταλανίζουν εδώ και αιώνες το φιλοσοφικό στοχασμό. Με το *Tractatus* λοιπόν παρουσιάζεται η λειτουργία της γλώσσας μέσω της οποίας φιλοσοφικά προβλήματα θα διασαφηνιστούν.

Ο Βιτγκενστάιν με το *Tractatus* δεν δίνει απαντήσεις και λύσεις στα ερωτήματα σαν να είναι αινίγματα αλλά καταδεικνύει και θέτει τα όρια της γλώσσας. Παρουσιάζει με άλλα λόγια τον τρόπο με το οποίο θα μπορούσαν όχι να απαντηθούν φιλοσοφικά παραδοσιακά ερωτήματα αλλά να θεωρηθούν άνευ νοήματος, απατηλά και με αρκετή δόση παρανοήσεων. Όταν με την παράγραφο 5.6 ισχυρίζεται ότι τα όρια της γλώσσας είναι τα όρια του κόσμου δείχνει ακριβώς ότι το όριο του νοήματος δεν μπορεί να λεχθεί αλλά έχει τη δυνατότητα να οριστεί από τη γλώσσα. Η γλώσσα δηλαδή ορίζει μορφοποιώντας το λογικό ως κόσμο. Ταυτόχρονα, εν συνεχεία, τα όρια της γλώσσας είναι και τα όρια του νοείν(*Sprechdenken*).

Έτσι λοιπόν το ζήτημα εάν μια πρόταση έχει νόημα ή δεν έχει θα μπορούσε να καταδειχθεί μόνο εάν η σκέψη που την παράγει (δηλαδή το νοείν) περιορίζεται στα όρια της γλώσσας. Ορίζοντας λοιπόν τα όρια του νοητού ορίζει ταυτόχρονα και τα όρια στη γλώσσα. Η έκφραση των σκέψεων ή το σκέπτεσθαι καθεαυτό περιορίζεται στα όρια της γλώσσας μη έχοντας τη δυνατότητα να σκεφτεί τα όρια. Υπάρχει όριο στην έκφραση των σκέψεων του νοείν και του κόσμου όχι επειδή το θέτω εγώ αλλά επειδή η ίδια η γλώσσα αυτοοριοθετείται. Το έγω ή η ύπαρξη ως νοείν οριοθετείται και αυτό μη υπάρχοντας πέρα από τη γλώσσα. Φαίνεται καθαρά εδώ ότι υπάρχει μια ταυτότητα του νοείν και λέγειν που μας θυμίζει την Παρμενίδια ταύτιση που εκφράζεται με το στίχο "...το γαρ αυτό νοείν εστίν τε και είναι". Στόχος του Βιτγκενστάιν είναι να βάλει όριο στην έκφραση του νοείν άρα στην γλώσσα. Το τι είναι νόημα για τον πρώιμο Βιτγκενστάιν κατανοείται ως κάτι που έχει τη δυνατότητα να νοηθεί. Η διαδικασία του σκέπτεσθαι είναι η οριοθέτηση του

λογικού εντός της γλώσσας. Δεν υπάρχουν σκέψεις έξω από το γλωσσικό πέπλο.

Αυτό λοιπόν που εξηγείται μέσα από το *Tractatus* είναι το πως νοηματοδοτείται μια πρόταση σε σχέση πάντα με τον κόσμο και τη λειτουργία της γλώσσας. Χαράσσει τα όρια του νοήματος εντός των ορίων της γλώσσας. Κατανοώντας μια πρόταση, η τελευταία έχει νόημα. Ο Βιτγκενστάιν διαχωρίζει το νόημα από την αλήθεια. Η πρόταση μπορεί να έχει νόημα και όταν είναι ψευδής. Κατά τον Βιτγκενστάιν το νόημα και η αλήθεια δεν τοποθετούνται έξω από τα όρια της γλώσσας άρα και του κόσμου. Η οντολογική διάσταση του *Tractatus* είναι προφανής. Ο Βιτγκενστάιν οντολογικοποιεί το φαινόμενο της γλώσσας και δεν εκλαμβάνει την γλώσσα μόνο ως επικοινωνιακό φαινόμενο . Η έννοια του ορίου που είναι βασική στο *Tractatus* είναι μια οντολογική οριοθέτηση του ίδιου του νοείν και του κόσμου σε σχέση με τη γλώσσα και με το τι και πως έχει νόημα. Τέλος ο Βιτγκενστάιν συνεχίζει να παρουσιάζει το τι έχει νόημα με το να ταυτίζει αυτό που έχει νόημα με την απεικόνιση. Με βάση την απεικονιστική θεωρία του νοήματος, μια πρόταση έχει νόημα μόνο και μόνο εάν τα συστατικά της (δηλαδή τα ονόματα) απεικονίζουν και δηλώνουν τα πράγματα. Οι αληθείς προτάσεις άρα οι προτάσεις με νόημα είναι παραστάσεις. Όταν ο Βιτγκενστάιν στη παράγραφο 3 ισχυρίζεται ότι κάθε σκέψη είναι μία λογική εικόνα των γεγονότων μας καταδεικνύει ακριβώς την αλήθεια του περιεχομένου της παραγράφου 4 όταν γράφει η σκέψη είναι μια πρόταση με νόημα.

Πρέπει να διευκρινίσουμε εδώ ότι λέγοντας ο Βιτγκενστάιν στις παραγράφους 6.37 - 6.41 ότι το νόημα ως τέτοιο δεν μπορεί να βρίσκεται εντός του κόσμου (άρα εντός των ορίων της γλώσσας) αλλά βρίσκεται έξω απ' αυτόν, στην περιοχή του άρρητου δεν σημαίνει ότι η περιοχή του άρρητου είναι χώρος άνευ νοήματος. Κάθε άλλο, αφού ισχυρίζεται ότι όλος ο κόσμος δεν έχει καμία αξία και νόημα εντός των ορίων της γλώσσας επειδή ακριβώς η οντολογική λειτουργικότητα παραγωγής νοήματος της γλώσσας έχει ως σκοπό και στόχο μόνο να απεικονίζει τα γεγονότα αυτά. Για να θέσουμε ένα παράδειγμα τα περιεχόμενα της ηθικής, της θρησκείας και της αισθητικής βρίσκονται έξω από τον κόσμο/από τα όρια της γλώσσας και προσπαθώντας να μιλήσουμε για αυτά πέφτουμε στην παγίδα να εκφράζουμε κρίσεις και προτάσεις περί τούτων άνευ νοήματος. Γι' αυτόν τον λόγο ο Βιτγκενστάιν ισχυρίζεται ότι ζητήματα που εκτείνονται πέρα από τα όρια της γλώσσας και του κόσμου παρόλο ότι δεν μπορούν να ειπωθούν ως γεγονός⁵ μπορούν όμως να δειχθούν ως τέτοιο.

Στις *Φιλοσοφικές Έρευνες* ο Βιτγκενστάιν, όπως αναφέρθηκε παραπάνω το νόημα μιας λέξης, έκφρασης ή και πρότασης δεν αναφέρεται και δεν σχηματίζεται από την ίδια τη λέξη. Αντιθέτως το νόημα εμφανίζεται μέσα από τη χρήση της λέξης εντός του γλωσσικού παιχνιδιού ή της μορφής ζωής. Εάν θέλουμε να προσδιορίσουμε το νόημα της λέξης πρέπει να προσδιοριστεί πρωτίστως πως η λέξη χρησιμοποιείται. Το πεδίο της α-νοησίας στο πλαίσιο της θεωρίας του νοήματος ως χρήσης μπορεί να προσδιοριστεί και να χαρακτηριστεί σε κάποιες περιπτώσεις όπου ο χρηστικός χαρακτήρας που

⁵ Αν ειπωθούν είναι α-νοησίες – πηγή των παραπλανήσεων του παραδοσιακού φιλοσοφικού στοχαστικού μηχανισμού

καθορίζει μια λέξη δεν συγκροτείται από τη κανονιστική φύση των μορφών ζωής. Πέρα από τα όρια της μορφής ζωής και των γλωσσικών παιχνιδιών οι λέξεις δεν έχουν νόημα. Για να το κάνουμε πιο σαφές η α-νοησία (κάτι που δεν μπορεί να νοηθεί) λαμβάνει χώρα εκτός των ορίων της γλώσσας και του κόσμου. Εάν δεχτούμε ότι το νόημα εμφανίζεται ή παράγεται από μια σχέση μεταξύ υποκειμένων εντός του κοινωνικού δικτύου, τότε η α-νοησία είναι απλά ο εξωχωροχρονικός μορφικός βίος.

Όπως φαίνεται και στο *Tractatus* αλλά και στις *Φιλοσοφικές Έρευνες* η έννοια της χρήσης του νοήματος όχι μόνο παίζει καθοριστικό ρόλο και στις δύο περιόδους αλλά είναι και ο πυρήνας από τον οποίο απορρέει και η πρώιμη αλλά και η ύστερη φιλοσοφική θεώρηση. Τόσο στο *Tractatus* όσο και στις *Φιλοσοφικές Έρευνες* μια λέξη, μια έκφραση ή και μια κρίση, έχει ή μετέχει νοήματος μόνο εάν βρίσκεται εντός των ορίων της γλώσσας και εντός της σφαίρας των γεγονότων. Αυτή ακριβώς η προϋπόθεση είναι εγγενής και στις δύο περιόδους καθορίζοντας και προσδιορίζοντας έτσι το γλωσσικό φαινόμενο και το νόημα εν γένει. Με τον ίδιο τρόπο σκέψης η έννοια της α-νοησίας προσδιορίζεται αν και μόνο αν προσπαθήσουμε να μιλήσουμε για κάτι το οποίο οντολογικά και α priori βρίσκεται εκτός των ορίων της γλώσσας και εκτός κόσμου. Η πρώιμη επαναστατική του δήλωση, ότι τα όρια της γλώσσας είναι τα όρια του κόσμου, εκτείνεται μέχρι και την ύστερη περίοδο όταν εισαγάγει τις μορφές ζωής και τα γλωσσικά παιχνίδια.

Κεφάλαιο 4

Τα γλωσσικά παιχνίδια

Η έννοια των γλωσσικών παιχνιδιών (Sprachspiele) στην φιλοσοφία του Βιτγκενστάιν αφορά τις διάφορες γλωσσικές εκφάνσεις που προσιδιάζουν κάθε φορά σε ένα διαφορετικό εννοιολογικό πλαίσιο και οι οποίες ορίζονται μέσα από ένα πραγματιστικό νόημα, σε αντίθεση με μια αντίληψη περί του νοήματος που είναι εγγενές ή τεχνητό. Ο Βιτγκενστάιν πιστεύει ότι το νόημα μιας λέξης είναι η χρήση της εντός της γλώσσας, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι λέξεις αποκτούν το νόημα τους μέσα από την χρήση τους και όχι ότι το νόημα μιας λέξης είναι ήδη παγιωμένο και άρα αδιαπραγμάτευτο. Η γλώσσα λοιπόν για τον Βιτγκενστάιν, είναι ένα ενεργό μέρος του καθημερινού μας βίου και η χρήση των λέξεων διαμέσου της γλώσσας έχει επίδραση στα άλλα άτομα με τα οποία συνδιαλεγόμαστε αλλά και στα καθημερινά πράγματα τα οποία μας περιβάλλουν. Θέλοντας να εξηγήσει την δική του ιδέα περί της διαμόρφωσης της γλώσσας, ο Βιτγκενστάιν αναπτύσσει την θεωρία των γλωσσικών παιχνιδιών.

Η θεωρία των γλωσσικών παιχνιδιών παρουσιάζει, όπως και στα κανονικά παιχνίδια, μια ποικιλία παιχνιδιών στα οποία υφίσταται το ενδεχόμενο να μην υπάρχουν πάντα κοινοί κανόνες που τα νομιμοποιούν. Όπως ο Βιτγκενστάιν αναφέρει “Υπάρχουν αμέτρητα είδη [γλωσσικών παιχνιδιών]: αμέτρητα διαφορετικά είδη χρήσης τα οποία αποκαλούμε ‘σύμβολα’, ‘λέξεις’,

‘προτάσεις’. Και αυτή η πολλαπλότητα δεν είναι κάτι ήδη για πάντα δοσμένο αλλά νέοι γλωσσικοί τύποι, νέα γλωσσικά παιχνίδια, όπως μπορούμε να τα ονομάσουμε, έρχονται στην επιφάνεια, ενώ άλλα γίνονται παλιομοδίτικα και ξεχνιούνται” (PI, 23) Για παράδειγμα, στο παιχνίδι του σκακιού υπάρχουν κανόνες οι οποίοι μας επιτρέπουν να μετακινούμε τα πιόνια σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις αφού οι εν λόγω κινήσεις μας βοηθούν να επιτύχουμε το στόχο μας, ενώ κάποιες άλλες κινήσεις χαρακτηρίζονται ως ακατάλληλες μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο παιχνιδιού. Μέσα από αυτόν τον τρόπο σκέψης, μπορούμε για παράδειγμα να παρατηρήσουμε ότι στον επιστημονικό χώρο υπάρχουν μόνο κάποιοι συγκεκριμένοι τύποι γλωσσικών δηλώσεων οι οποίοι μπορούν να εκφέρονται. Αυτός ο γλωσσικός περιορισμός υπάρχει, επειδή η συμμετοχή των παικτών-ομιλητών στο επιστημονικό κοσμοείδωλο μέσα στο οποίο εντάσσονται, διαθέτει καθορισμένους στόχους και κανόνες οι οποίοι αφορούν την επιστημονική έρευνα. Η επιτυχία ή η αποτυχία λοιπόν κάποιας συγκεκριμένης δήλωσης καθορίζεται από το πόσο καλά λειτουργεί εντός των κανόνων του γλωσσικού παιχνιδιού στο οποίο εκφέρεται. Σε κάθε διαφορετικό γλωσσικό παιχνίδι οι κανόνες αφορούν μια πραγματιστική συμφωνία μεταξύ των διαφορετικών παιχτών (για παράδειγμα, μεταξύ των μελών μιας επιστημονικής κοινότητας για το τι ισχύει για να γίνει μια σωστή επιστημονική έρευνα). Δεν φτάνει δηλαδή κάποιος ομιλητής να χειρίζεται ορθά τις λέξεις που εμπεριέχονται σε ένα συγκεκριμένο γλωσσικό παιχνίδι αλλά ο παίκτης-ομιλητής πρέπει να είναι εντεταγμένος σε μια ‘μορφή ζωής’.

Οι ‘μορφές ζωής’ περιλαμβάνουν τις ποικίλες ανθρώπινες καταστάσεις στις οποίες τα άτομα μετέχουν και αντιλαμβάνονται τις διάφορες γλωσσικές

εκφάνσεις, αφού πλέον στον Βιγκενστάιν το νόημα της γλώσσας γίνεται αντιληπτό μόνο μέσα από τον τρόπο χρήσης της. Οι 'μορφές ζωής', σύμφωνα με τη θεωρία του Βιγκενστάιν δύνανται να παρουσιαστούν μέσα από πολλές ερμηνείες. Μπορούν να ταυτιστούν με τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα χειρίζονται την εκάστοτε γλώσσα, με συγκεκριμένα στοιχεία της προσωπικής μας οντότητας η ακόμα μπορούν να σηματοδοτήσουν ένα πολιτικό σχηματισμό όπως και ένα τρόπο ζωής που προσδιορίζεται ιστορικά. Οι μορφές ζωής επιβάλλουν στα άτομα που τις αποδέχονται, συνειδητά ή όχι, μια σφαιρική εικόνα του κόσμου, η οποία φανερώνεται και εκδηλώνεται στο επίπεδο της γλώσσας. "Εκείνο που δικαιολογεί λοιπόν τις διάφορες χρήσεις της γλώσσας είναι η κοινή μορφή ζωής που μοιραζόμαστε και που βρίσκεται πίσω από αυτές τις χρήσεις" (W, 125).

Η άποψη του Βιγκενστάιν για τα γλωσσικά παιχνίδια εναντιώνεται με καθαρό τρόπο στην ιδέα της γλώσσας ως ενός συστήματος που διαθέτει σημεία (Zeichen) τα οποία μπορούν να αποσπαστούν με αφαιρετικό τρόπο από τον πραγματικό τρόπο χρήσης τους. Σε αντίθεση με την θεωρία της γλώσσας ως ένα σημειωτικό σύστημα, ο Βιγκενστάιν μας ωθεί να σκεφτούμε σχετικά με την γλώσσα 'τοπικά', δηλαδή να σκεφτούμε μέσα στο πλαίσιο στο οποίο βρισκόμαστε. Η τάση να απομονώνουμε την γλώσσα από την καθημερινότητα μας συνδέεται με την τάση μας να υιοθετούμε μια θεωρητική συμπεριφορά σχετικά με αυτήν, αλλά και με μια εγγενή παρόρμηση να εξηγήσουμε το πώς αυτά τα νοηματικά σημεία μπορούν να εξηγήσουν ή να απεικονίσουν κάτι. Ο Βιγκενστάιν δεν θέλει να δημιουργήσει μια νέα θεωρία απεικόνισης αλλά αυτό που ο ίδιος επιδιώκει, είναι να αποβάλλει αυτή την αίσθηση της ανάγκης

να συστηματοποιηθεί η γλώσσα. Αυτό το επιχειρεί με το να μας υποδείξει τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα πραγματικά λειτουργεί και στον οποίο μπορούμε να δούμε να εκτίθεται η πραγματική της ουσία ως γλώσσα. Με το να μας κατευθύνει διαμέσου της αντίληψης ενός γλωσσικού παιχνιδιού, ο Βιτγκενστάιν θέλει να μας παρουσιάσει τον πραγματικό χαρακτήρα της γλώσσας. Ο Βιτγκενστάιν ελπίζει να μας δείξει ότι “τίποτα έξω από το συνηθισμένο δεν εμπλέκεται” (PI, 94) στον καθημερινό τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούμε την γλώσσα. Η θέση της σημασίας της γλώσσας ως χρηστικού φαινομένου προκρίνει την άποψη σύμφωνα με την οποία, η αλήθεια μιας πρότασης εξαρτάται από το ενέργημα και τις συγκυρίες της εκφοράς της και όχι από την επεξεργασία εννοιών αναπαραστατικού τύπου. Τα γλωσσικά παιχνίδια καταργούν την αυτονομία και τον διαχωρισμό της γλώσσας και την επανατοποθετούν στο φαινόμενο της ζωής. Τα γλωσσικά παιχνίδια συνθέτουν τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιούμε τις λέξεις. Το να καταλαβαίνουμε λοιπόν μια οποιαδήποτε πρόταση σημαίνει ότι καταλαβαίνουμε το γλωσσικό παιχνίδι στο οποίο ανήκει (W,123-4).

Αφού ο Βιτγκενστάιν έχει εγκαταλείψει ήδη την απεικονιστική θεωρία του *Tractatus* αυτό που ο ίδιος θέλει να μας προσφέρει είναι μια εικόνα της γλώσσας ως ένα χώρο όπου διαφορετικές τεχνικές χρησιμοποιούνται από τους ομιλούντες πάντα μέσα στο πλαίσιο της καθημερινότητας τους. Αυτή η νέα εικόνα της γλώσσας που μας προσφέρει πρέπει να διευκρινιστεί ότι δεν αφορά μια νέα θεωρία, ένα νέο τρόπο θέασης της γλώσσας, αλλά περισσότερο, όπως ο ίδιος αναφέρει, “ένα αντικείμενο σύγκρισης” (PI 131) το

οποίο αντιτίθεται στην τάση μας να σκεφτούμε την γλώσσα με ένα αφηρημένο τρόπο. Αποκαλύπτοντας ο Βιγκενστάιν την εικόνα με την οποία αντιλαμβάνεται τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η γλώσσα, ως ένα μωσαϊκό δηλαδή από διαφορετικές τεχνικές, η ιδέα της 'πληρότητας' παύει να έχει κάποια σημασία. Δεν υπάρχει μια στοιχειώδης δομή ή λειτουργία από την οποία καθορίζεται η γλώσσα. Όπως ένας σχολιαστής αναφέρει, "δεν έχει περισσότερο νόημα το να μιλάς για μια πλήρη γλώσσα από ό,τι να μιλάς για μια πλήρης εργαλειοθήκη" (WATPI, 50). Οι τεχνικές που συνθέτουν μια γλώσσα λαμβάνουν το νόημα τους από ότι παρευρίσκεται γύρω τους, δηλαδή από τα άτομα που περιεργάζονται την γλώσσα. Σε κάθε περίπτωση, ανακύπτουν νέες τεχνικές και κάποιες άλλες καταρρίπτονται όχι όμως σε σχέση με ένα περιορισμό που υπάρχει μέσα την ουσία της γλώσσας αλλά σε σχέση με τις ανάγκες και τις επιδιώξεις αυτών που τις χρησιμοποιούν. Η ιδέα του Βιγκενστάιν να παρουσιάσει την γλώσσα ως ένα φαινόμενο από μετατοπιζόμενες τεχνικές γίνεται αντικείμενο σύγκρισης από τον ίδιο στις Φιλοσοφικές Έρευνες (PI, 18) με μια παλιά πόλη, στην οποία συνεχώς προστίθενται νέοι δρόμοι, σπίτια, προάστια, ενώ ότι βρίσκεται ήδη εκεί, υπόκειται σε μια συνεχιζόμενη τροποποίηση. Έτσι λοιπόν η ιδέα της πληρότητας της γλώσσας στην φιλοσοφία του Βιγκενστάιν δεν ισχύει.

Όπως αναφέρει ο Monk, ο Βιγκενστάιν πραγματεύεται "μια από τις μεγαλύτερες πηγές φιλοσοφικής σύγχυσης - λ.χ. την τάση μας να παραπλανιόμαστε από τα ουσιαστικά και να αναζητούμε κάτι που αντιστοιχεί σε αυτά" (TXI,342) Ο ρόλος των γλωσσικών παιχνιδιών είναι να αντιτεθεί σε αυτήν την κίβδηλη στάση της σκέψης. Μέσα από το 'Μπλε βιβλίο', το οποίο

μπορεί να χαρακτηριστεί το προοίμιο της ύστερης του φιλοσοφίας, ο αυστριακός φιλόσοφος αναφέρει για τα γλωσσικά παιχνίδια : “Στο μέλλον θα στρέψω την προσοχή σας, ξανά και ξανά, σε αυτά που εγώ ονομάζω γλωσσικά παιχνίδια. Αυτά τα γλωσσικά παιχνίδια είναι τρόποι χρήσης σημείων απλούστεροι από εκείνους με τους οποίους χρησιμοποιούμε τα σημεία μιας εξαιρετικά περίπλοκης καθημερινής γλώσσας. Είναι εκείνες οι μορφές γλώσσας με τις οποίες το παιδί αρχίζει να κάνει χρήση των λέξεων. Η μελέτη των γλωσσικών παιχνιδιών είναι η μελέτη πρωτόγονων μορφών γλώσσας ή πρωτόγονων γλωσσών. Αν θέλουμε να μελετήσουμε τα προβλήματα της αλήθειας και του ψεύδους, της συμφωνίας ή ασυμφωνίας των προτάσεων με την πραγματικότητα, της φύσης του ισχυρισμού, της υπόθεσης και του ερωτήματος, θα έχουμε μεγάλη ωφέλεια παρατηρώντας πρωτόγονες μορφές γλώσσας στις οποίες αυτές οι σκέψεις κάνουν την εμφάνισή τους δίχως το παραπλανητικό υπόστρωμα εξαιρετικά περίπλοκων διαδικασιών σκέψης. Όταν παρατηρούμε τέτοιες απλές μορφές γλώσσας, η πνευματική αχλύς που φαίνεται να τυλίγει την συνηθισμένη χρήση της γλώσσας, εξαφανίζεται. Βλέπουμε ενέργειες, αντιδράσεις, με σαφήνεια περιγεγραμμένες και διάφανες” (ΤΧΙ,342).

Έτσι λοιπόν σε αντιδιαστολή με την Πλατωνική παράδοση όπου η φιλοσοφία εκλαμβάνεται ως μια ‘γίγαντομαχία περί της ουσίας’ ο Βιτγκενστάιν αρνείται να δεχτεί ότι υπάρχει κάποιο όν που αντιστοιχεί σε κάποιο ουσιαστικό. Την έννοια της ουσίας ο Βιτγκενστάιν την αντικαθιστά με την έννοια των οικογενειακών ομοιοτήτων. Σχετικά με αυτή την έννοια ο Βιτγκενστάιν αναφέρει ότι υπάρχει μια εγγενής κλίση “λ.χ. να σκεφτόμαστε κάτι κοινό σ’ όλα

τα παιχνίδια και πως αυτή η κοινή ιδιότητα είναι ο λόγος για τον οποίον αποδίδουμε τον γενικό όρο «παιχνίδι» στα διάφορα παιχνίδια - αλλά τα παιχνίδια σχηματίζουν μια οικογένεια, τα μέλη της οποίας έχουν οικογενειακές ομοιότητες. Μερικά μέλη έχουν την ίδια μύτη, άλλα τα ίδια φρύδια και άλλα πάλι το ίδιο περπάτημα - κι αυτές οι διαφορές αλληλεπικαλύπτονται. (ΤΧΙ,343)

Θέλοντας να εκθέσουμε την σπουδαιότητα των γλωσσικών παιχνιδιών στην φιλοσοφία του Βιγκενστάιν, θα προσπαθήσουμε μέσα από την σκέψη του Jean-Francois Lyotard, ο οποίος υιοθέτησε την θεωρία των γλωσσικών παιχνιδιών, να παρουσιάσουμε τις πρωτόγονες μορφές γλώσσας για τις οποίες έγινε λόγος πριν. Ο Lyotard στο βιβλίο του ' Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση', αντιλαμβανόμενος τους διαφορετικούς τύπους αφηγήσεων (narratives) που κάθε διαφορετική κοινότητα χρησιμοποιεί, δανείζεται την θεωρία του Βιγκενστάιν για τα γλωσσικά παιχνίδια θέλοντας να δείξει την διαφορετικότητα που προσιδιάζει σε κάθε μορφή ζωής. Οι διαφορετικές ομιλίες μεταξύ των παικτών οι οποίες συνιστούν το γνωσιολογικό υπόβαθρο κάθε κοινωνίας έχουν για τον Lyotard διαφορετικούς κανόνες διαμέσου των οποίων καθίστανται ως έννομες (legitimate). Ο Lyotard προχωρά σε τρεις παρατηρήσεις για τα γλωσσικά παιχνίδια οι οποίες είναι: 1) Οι κανόνες ενός γλωσσικού παιχνιδιού είναι "το αντικείμενο ενός συμβολαίου, με σαφή τρόπο ή όχι, μεταξύ των παικτών" (PC, 10). Αυτό σημαίνει ότι οι κανόνες ενός συγκεκριμένου γλωσσικού παιχνιδιού όπως π.χ η λογοτεχνία ή η φυσική, δεν αφορούν εγγενείς κανόνες αυτών των γλωσσικών παιχνιδιών αλλά κανόνες που καθορίζονται από ένα κοινωνικό πλαίσιο, 2) Κάθε φραστική διατύπωση πρέπει να γίνεται κατανοητή σαν μια "κίνηση εντός του παιχνιδιού" (PC, 10),

3). Και τέλος, ότι εάν δεν υπάρχουν κανόνες τότε δεν υπάρχει και γλωσσικό παιχνίδι, αφού “έστω και μια απειροελάχιστη τροποποίηση κάποιου κανόνα μεταβάλλει την φύση του γλωσσικού παιχνιδιού” (PC, 10)

Ο Lyotard βασισμένος σε αυτές τις τρεις παρατηρήσεις βλέπει ότι ο “κοινωνικός δεσμός συντίθεται από τις γλωσσικές κινήσεις” (PC, 11). Η δομή μιας κοινωνίας δημιουργείται από τις φραστικές διατυπώσεις οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό της αλλά και τους κανόνες αυτών των κινήσεων που αποφασίζουν ποιές κινήσεις είναι επιτρεπόμενες και ποιες όχι. Ως άτομα για τον Lyotard, συνυπάρχουμε με το πλήθος των γλωσσικών παιχνιδιών που μας περιβάλλει και των οποίων οι κανόνες μας καθορίζουν ως κοινωνικές οντότητες.

Έχοντας ως προϋπόθεση ότι αυτό που υφίσταται είναι η διεξαγωγή πληθώρας γλωσσικών παιχνιδιών, καθόλα νόμιμων, αυτό που μένει είναι οι παίκτες να συναινέσουν περί του τρόπου παιχνιδιού αλλά και των κανόνων υπό τους οποίους θα δεσμευτούν. Αφού λοιπόν η οργάνωση της γνώσης σε μια κοινωνία προσδιορίζει την ταυτότητα του ατόμου προκύπτουν ερωτήματα για το πώς γίνεται αντιληπτή αυτή η οργάνωση της γνώσης, το πώς τα διαφορετικά γλωσσικά παιχνίδια σχετίζονται μεταξύ τους ή και το πώς μια κοινωνία αποφασίζει για το ποια γλωσσικά παιχνίδια υπερέχουν των άλλων σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Θέλοντας να απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα σχετικά με τον πλουραλισμό των γλωσσικών παιχνιδιών αλλά και το πώς αυτά συμβιώνουν μέσα σε μια ολότητα ο Lyotard εισάγει τον όρο μεγάλες αφηγήσεις (grand narratives).

Υπό την επίδραση της φιλοσοφίας του Βιγκενστάιν όπου “αν θέλουμε να μελετήσουμε τα προβλήματα της αλήθειας και του ψεύδους, της συμφωνίας ή ασυμφωνίας των προτάσεων με την πραγματικότητα, της φύσης του ισχυρισμού, της υπόθεσης και του ερωτήματος, θα έχουμε μεγάλη ωφέλεια παρατηρώντας πρωτόγονες μορφές γλώσσας στις οποίες αυτές οι σκέψεις κάνουν την εμφάνιση τους δίχως το παραπλανητικό υπόστρωμα εξαιρετικά περίπλοκων διαδικασιών σκέψης”, ο Lyotard μελετά αυτές τις προ-μοντέρνες κοινωνίες. Ως ένα παράδειγμα μια πρωτόγονης μορφής γλώσσας ο Lyotard παρουσιάζει την φυλή του Αμαζονίου Cashinahua επιδιώκοντας να δείξει ότι από τις πρώτες κοινωνίες μέχρι και το σήμερα οι αφηγήσεις συνεχίζουν να είναι η “πεμππουσία του συνηθισμένου τρόπου του γινώσκειν” (PC, 19). Σε αυτές τις κοινωνίες που η γνώση δεν παραπλανεί αλλά παρουσιάζει με αυθεντικό τρόπο την ολότητα στην οποία βρίσκεται οι ιστορίες που λέγονται μεταξύ των παικτών-ομιλητών προέρχονται από το παρελθόν αλλά αφορούν την τωρινή κατάσταση της κοινότητας. Οι Cashinahua άρχιζαν τις ομιλίες τους με το ‘Εδώ ‘υπάρχει μια ιστορία x όπως την άκουγα πάντα να λέγεται’, γεγονός που παρουσιάζει τον αφηγητή ως ένα πρόσωπο του παρελθόντος, ενώ στο τέλος της ιστορίας, ο Lyotard εντοπίζει ακόμα μια αρχαϊκή μέθοδο όπου ο ομιλητής δηλώνει ότι ‘εδώ τελειώνει η ιστορία x’ και ταυτόχρονα παρουσιάζεται ως (κάποιο όνομα της φυλής Cashinahua) (PC, 20-21). Ο αφηγητής δηλαδή, σε αυτή την πρωτόγονη κοινωνία συνδέει τον εαυτό του με τον προγονικό ήρωα της φυλής, αφού οι δύο χρονικοί εαυτοί που εμπλέκονται κατά την διάρκεια της αφήγησης δείχνουν τον δεσμό του αφηγητή με το παρελθόν και το παρόν της φυλής. Αυτή η μορφή του τρόπου της αφήγησης,

η καλύτερα της μεγάλης αφήγησης, οργανώνει για τον Lyotard την δομή της πρωτόγονης κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Lyotard, “Η γνώση η οποία διαδίδεται με αυτές τις αφηγήσεις[...] καθορίζει το τι πρέπει κάποιος να πει έτσι ώστε να εισακουστεί, τι πρέπει κάποιος να ακούει έτσι ώστε να μιλήσει, και τι ρόλο πρέπει να παίξει [...] ώστε να γίνει το αντικείμενο μιας αφήγησης” (PC, 21). Έτσι λοιπόν, όπως και για τον Βιγκενστάιν έτσι και για τον Lyotard, οι πρωτόγονες γλώσσες μπορούν να μας υποδείξουν την αυθεντική λειτουργία του γλωσσικού υποστρώματος όπου σε κάθε παίκτη-ομιλητή δίδεται μια θέση μέσα σε μια κοινότητα η αλλιώς, μέσα σε μια μορφή ζωής.

Κεφάλαιο 5

Το επιχείρημα κατά της ιδιωτικής γλώσσας

Οι φιλοσοφικές προσπάθειες του Βιτγκενστάιν εδράζονται στην αποφυγή του τρόπου κατασκευής των παραδοσιακών φιλοσοφικών δογμάτων και στην υιοθέτηση μιας ενεργούς ανασκόπησης των φιλοσοφικών θεμελίων, ως τον τόπο που μορφοποιούνται οι λανθασμένες έννοιες για τα γλωσσικά και ψυχολογικά φαινόμενα. Η γραμματική που μας παρουσιάζει αυτές τις παρανοήσεις και παράλληλα μας ωθεί στην κατασκευή θεωρητικών συστημάτων έχει άμεση σχέση με την φύση της συνείδησης μας. Ο Βιτγκενστάιν δεν θέλει να διερευνήσει την σχέση του εγκεφάλου και της συνείδησης αλλά θέλει να εξετάσει τα βήματα με τα οποία ο άνθρωπος οδηγείται στο να προσεγγίζει τα ψυχολογικά φαινόμενα με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Η φιλοσοφική έγνοια του Βιτγκενστάιν έγκειται στο να απωθήσει το άτομο μακριά από έναν θεωρητικό τρόπο βίωσης που υποτίθεται ότι διαφωτίζει τη νοητική του προσπάθεια έτσι ώστε να γνωρίσει τα φαινόμενα του κόσμου.

Ο λόγος που το κάνει αυτό είναι επειδή θέλει να παρουσιάσει την γλωσσική εκείνη διαδικασία που αποκαλύπτει το πώς αυτές οι έννοιες παρουσιάζουν την ολότητα του κόσμου στο άτομο και πώς πραγματικά λειτουργούν. Η

προσπάθεια μας να εξηγήσουμε το πώς η εσωτερική μας διάθεση εξηγεί τα φαινόμενα του κόσμου αναγνωρίζεται από τον Βιγκενστάιν ως άκαρπη, αφού η πραγματική κατάσταση του κατανοείν είναι διαφορετική από την εσωτερική κατάσταση του ατόμου. Το φαινόμενο δηλαδή που περιγράφει κάποιος από την δική του οπτική γωνία δεν ανταποκρίνεται σε αυτή την ξεχωριστή μορφή ζωής στην οποία οι γλωσσικές του αναφορές αναφέρονται. “Άρα, η χρήση των λέξεων ‘Τώρα καταλαβαίνω’ ή ‘Καταλαβαίνει ορθά’, δεν συνδέεται με μια εσωτερική διαδικασία η οποία επισυμβαίνει εντός του ομιλητή αλλά, συνδέεται με την δομή ζωής στην οποία ο ομιλητής ταυτίζεται πολιτισμικά και η οποία δίνει στις πράξεις του την εκάστοτε σημασία τους” (WATPI, 114). Εδώ και πάλι ο Βιγκενστάιν συναντά τον Νίτσε, αφού όπως ο τελευταίος δηλώνει, “για να καταλαβαίνουμε ο ένας τον άλλο, δεν αρκεί να χρησιμοποιούμε τις ίδιες λέξεις πρέπει επίσης να χρησιμοποιούμε τις ίδιες λέξεις για το ίδιο είδος εσωτερικών βιωμάτων, πρέπει τελικά να έχουμε την εμπειρία μας από κοινού” (ΠΑ, 268). Η αδυναμία μας να αντιληφθούμε την κοινή εμπειρία που μας περιβάλλει με το όνομα κόσμος οχυρώνει την αντίληψη μας για τα φαινόμενα μέσα σε μια ιδιωτική γλώσσα που δεν σχετίζεται ουσιαστικά με τον κόσμο αυτό.

Ο Βιγκενστάιν ορίζει την ιδιωτική γλώσσα ως την κατάσταση στην οποία “ οι λέξεις του υποκειμένου [...] αναφέρονται μόνο στο τι μπορεί να αναγνωρισθεί από το πρόσωπο που μιλάει [δηλαδή] στην άμεση ιδιωτική του εντύπωση” (PI, 243). Θέλοντας να φωτίσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο Βιγκενστάιν θέλει να καταρρίψει την ιδιωτική γλώσσα θα παρουσιάσουμε την σκέψη του

πραγματοστή φιλόσοφου Γουίλιαμ Τζέημς έτσι ώστε στην συνέχεια να αντιπαχθούμε σε αυτήν βασισμένοι στην Βιγκενσταϊνική φιλοσοφία.

Ο Τζέημς υποστηρίζει ότι “η ενδοσκοπική αντίληψη είναι αυτό στο οποίο μπορούμε να βασιστούμε εν πρώτοις και κυρίως και πάντα στην ψυχολογία, επειδή είναι δια της ενδοσκόπησης που ανακαλύπτουμε τα στάδια της συνείδησης μας” (POP, 85) Ο Τζέημς υποστηρίζει ότι η ουσία των ψυχολογικών καταστάσεων γίνεται γνωστή διαμέσου της ενδοσκόπησης. Επιπλέον, ισχυρίζεται ότι μια καθαρή ψυχολογική γλώσσα θα πρέπει να είναι αποδεσμευμένη από οποιανδήποτε αντικειμενική αναφορά αφού θα συγκροτείται ως μια γλώσσα στην οποία οι λέξεις θα συνδέονται άμεσα με τις πράξεις του υποκειμένου όπως αυτές καθορίζονται μέσω της ενδοσκόπησης του. Για τον Τζέημς το πρόβλημα της ψυχολογίας βρίσκεται στο ότι η ψυχολογική γλώσσα “δημιουργήθηκε από άτομα τα οποία δεν ήταν ψυχολόγοι και οι περισσότεροι άνθρωποι σήμερα χρησιμοποιούν ένα λεξιλόγιο με επιφανειακά πράγματα” (POP, 193). Επιπρόσθετα, για τον Τζέημς η υποτιθέμενη αντικειμενικότητα της γλώσσας που πραγματεύεται τα ψυχολογικά φαινόμενα μπορεί να μας οδηγήσει στην υιοθέτηση μιας θεωρίας για τα φαινόμενα αυτά, γεγονός όμως που υπερβαίνει άναρχα το νοητικό στάδιο στο οποίο βρισκόμαστε. Έτσι υπάρχει περίπτωση, όπως αναφέρει ο Τζέημς, να αντικειμενοποιήσουμε μια γλώσσα που περιγράφει νοητικά φαινόμενα τα οποία όμως είναι απόντα από το νοητικό στάδιο το οποίο τα περιγράφει και το οποίο στάδιο είναι “ενήμερο για τον εαυτό του μόνο εντός του” (POP, 93-4).

Αυτό που παρακινεί τον Τζέημς να ισχυριστεί την ανάγκη για μια ορθή ψυχολογική γλώσσα είναι η πεποίθηση του ότι διαμέσου της ενδοσκόπησης μπορούμε να συλλάβουμε την ουσία των ψυχολογικών μας καταστάσεων. Η ενδοσκόπηση προφανώς και για τον Βιγκενστάιν αποτελεί εκείνη την ψυχολογική κατάσταση στην οποία οι άνθρωποι στρέφονται εντός τους για να ερμηνεύσουν το τι συμβαίνει σε μια ορισμένη κατάσταση. Ο ίδιος όμως ο Βιγκενστάιν ρωτάει: “Τί είναι πόνος; Κάποιος δελεάζεται να εκλάβει τον τωρινό πόνο ως τυπικό δείγμα”. Επιπρόσθετα, όπως αναφέρει σε ένα άλλο βιβλίο, “σίγουρα αυτό που μας περιπλέκει δεν είναι μια λέξη αλλά η φύση ενός φαινομένου. Για να ερευνησεις την φύση του φαινομένου [πρέπει] να κοιτάξεις πλησιέστερα” (WLPP, 3 and 5) Ο Βιγκενστάιν πιστεύει ότι η νοητική αμεσότητα με την οποία προσλαμβάνουμε τα πράγματα δεν μπορεί να πιστοποιηθεί μέσω της λειτουργίας της ενδοσκόπησης. Η ενδοσκόπηση δεν μας παρέχει τα μέσα για να κατανοήσουμε την φύση μιας δοσμένης ψυχολογικής κατάστασης. Το να πραγματοποιήσουμε μια στροφή προς τα ‘μέσα’, στο τι δηλαδή μας συμβαίνει σε μια δεδομένη στιγμή, πχ. όταν νοιώθουμε πόνο, δεν είναι ικανό να μας υποδείξει το καθεαυτό της αίσθησης στο οποίο υποτίθεται ότι υπάγεται το ιδιωτικό περιστατικό του πόνου που βιώνουμε. “Η ενδοσκόπηση δεν μπορεί ποτέ να μας οδηγήσει σε ένα ορισμό. Μπορεί να μας οδηγήσει μόνο σε μια ψυχολογική δήλωση σχετικά με αυτόν που πραγματοποιεί την ενδοσκόπηση” (RPP 1, 212). Εδώ μπορούμε επίσης να παρατηρήσουμε την επίδραση του Βιγκενστάιν περί της απόρριψης μιας ιδιωτικής γλώσσας να εκτείνεται μέχρι και την φιλοσοφία του Ζιλ Ντελέζ, όπου ο τελευταίος, απορρίπτοντας οποιεσδήποτε αξιώσεις για την εγκαθίδρυση μιας ιδιωτικής γλώσσας δηλώνει ότι τα γλωσσικά “επιχειρήματα μέσω της

οποιασδήποτε προνομιακής εμπειρίας ενός ατόμου είναι αντιδραστικά επιχειρήματα”. (NT, 12). Ο Βιτγκενστάιν θέλει να απορρίψει επιχειρήματα όπως του Τζέημς για μια θεμελιώδη ψυχολογική γλώσσα όπως επίσης και να αποκαλύψει, ότι η συμβολή της ενδοσκόπησης στην θεμελίωση μια ψυχολογικής γλώσσας είναι αναποτελεσματική.

Η ανάλυση του Βιτγκενστάιν που αφορά τον κόσμο των συναισθημάτων εξετάζεται μέσω του παραδείγματος του πόνου. Στο απόσπασμα 246 ο Βιτγκενστάιν εγείρει το ερώτημα για την ιδιωτικότητα των συναισθημάτων με άμεσο τρόπο : “Με ποιά λογική είναι τα αισθήματα μου ιδιωτικά”? .Την λέξη πόνος την διδάσκουμε σε ένα παιδί χωρίς όμως να στρέφουμε την προσοχή του παιδιού στο εσωτερικό του, ώστε να γνωρίσει διαμέσου του τρόπου αυτού, τον πόνο. Αυτό που κάνουμε, για τον Βιτγκενστάιν, είναι ότι εκπαιδεύουμε γλωσσικά (Abrichtung) το παιδί και μέσω των γλωσσικών αυτών εκφορών - και όχι με κλάματα-το παιδί εκφράζει τον πόνο του. Έτσι αν η λέξη ‘πόνος’ δεν παρουσιάζεται με την σημασία μιας εσωτερικής αλήθειας, τότε η λέξη ‘πόνος’ είναι συνδεδεμένη με την εξωτερική συμπεριφορά στην οποία το παιδί μετέχει. Η έκφραση ‘νοιώθω πόνο’, είναι συνδεδεμένη με την γραμματική της έννοιας πόνος που αναφέρεται στην εκάστοτε νέα εκδήλωση πόνου από το παιδί. Έτσι τα ψυχολογικά φαινόμενα γίνονται γνωστά όχι μέσω μιας ενδοσκόπησης αλλά λόγω των ξεχωριστών γραμματικών εννοιών που κατονομάζουν τις διάφορες συναισθηματικές εκδηλώσεις. Όπως ο Βιτγκενστάιν ενδεικτικά αναφέρει, “την ουσία εκφράζει η γραμματική” (PI, 371). Οι εκφράσεις ‘ιδιωτικό’ ή ‘εσωτερικό’ είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την γραμματική που προσιδιάζει στο καθένα από αυτά. Ο Βιτγκενστάιν δεν πασχίζει να αρνηθεί την καταλληλότητα αυτών των ενδοσκοπικών εκφορών αλλά ο συνολικός

σκοπός του εδράζεται στο να αντιληφθούμε ότι η διαφοροποίηση που παρατηρούμε στις εκάστοτε ενδοσκοπικές ενέργειες είναι στα αλήθεια μια διαφοροποίηση νοήματος λόγω γραμματικής.

Έτσι λοιπόν, η γραμματική της έννοιας του πόνου αντικατοπτρίζει το γεγονός ότι ο πόνος αναφέρεται πάντα σε μια προσωπική εμπειρία. Όπως ο συνομιλητής του αποσπάσματος 253 των Φιλοσοφικών Ερευνών δηλώνει: “Ένα άλλο άτομο δεν μπορεί να έχει τον δικό μου πόνο”. Ο συνομιλητής εδώ καθορίζει την έννοια του προσωπικού του πόνου, το γεγονός της επιμέρους του συναίσθησης στο πόνο σαν κάτι που ανήκει και είναι προσβάσιμο μόνο από αυτόν. Ο διαχωρισμός που επιχειρεί ο Βιτγκενστάιν στην πρόταση ‘ένα άλλο άτομο δεν μπορεί να έχει τον δικό μου πόνο’ δείχνει ότι, 1) ο πόνος είναι από την μια ποιοτικά όμοιος παρά το γεγονός ότι ένα άτομο ισχυρίζεται ότι ό άλλος δεν συναισθάνεται τον δικό του πόνο, εντούτοις παραδέχεται την συμμετοχή του στην ανθρώπινη ιδέα που έχει σαν άτομο για τον πόνο, 2) ο πόνος είναι ποσοτικά δυσανάλογος, αφού ο πόνος που νοιώθει το μεμονωμένο άτομο ερμηνεύεται πάντα ξεχωριστά από τον πόνο που μπορεί να νοιώθει ένα άλλο άτομο. Παρόλα αυτά η διαφορετικότητα της έννοιας πόνος στην οποία ο καθένας από ‘μάς συμμετέχει είναι ένα γλωσσικό παιχνίδι που εξυπηρετεί την γραμματική της λέξης ‘πόνος’. Και η λειτουργία της γραμματικής δεν μπορεί να αποδεχτεί τη θεμελίωση μιας επιμέρους ενδοσκόπησης στην οποία το υποκείμενο υποπίπτει ώστε να εκφράσει τα ξεχωριστά του συναισθήματα. Η γραμματική εσωστρέφεια δεν μπορεί ποτέ να υπερβεί την γραμματική εξωστρέφεια αλλά καθορίζεται και νοηματοδοτείται από αυτήν. Όπως ενδεικτικά αναφέρει ο Χάκερ, “Αυτό που ο Βιτγκενστάιν

σκόπευε να δείξει δεν είναι ότι η γλώσσα των συναισθημάτων όπως και η υπόλοιπη γλώσσα μπορεί ουσιαστικά να διαμοιράζεται , αλλά ότι ουσιαστικά είναι κοινόχρηστη” (WMAM, 21). Η πεποίθηση του Χάκερ ότι η γλώσσα των συναισθημάτων δεν μπορεί να διαμοιράζεται, θέλει να δείξει ότι δεν υπάρχει μια προσωπική γλωσσική εμπειρία διαμέσου της οποίας το άτομο μπορεί να αναχθεί σε μια θεμελιώδη γνώση για τα φαινόμενα του κόσμου. Δεν υπάρχει τίποτε ανεξάρτητο από αυτό το γλωσσικό παιχνίδι του πόνου, κάτι δηλαδή που μπορεί να προσδιοριστεί αποκλειστικά και μόνο με την ενδοσκόπηση. Ο τρόπος με το οποίο στρέφουμε την προσοχή μας στην χρήση της λέξης ‘πόνος’, ‘ο πόνος μου’, ‘ο πόνος του’ κτλ. είναι ο μόνος που μπορεί να μας προσφέρει και την κατανόηση της έννοιας πόνος. Η γλωσσική εκφορά του πόνου δηλαδή μπορεί να κατακτηθεί μόνο μέσω του διαλόγου μας με άλλους συνομιλητές. Για τον Grayling “Ο Βιγκενστάιν δείχνει ότι και η ‘προσωπική εμπειρία’ αλλά και η γλώσσα που συνηθίσαμε να μιλούμε για αυτήν την εμπειρία δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτές ως ιδιωτικές. Πρέπει για τον Βιγκενστάιν να υπάρχουν δημόσια κριτήρια για την εφαρμογή των εκφράσεων που σχετίζονται με τον πόνο, τις διαθέσεις και τα υπόλοιπα, έτσι ώστε να μπορούν να υπάρξουν τέτοιες εκφράσεις γενικά”(W,86-87).

Επίλογος

Με το φιλοσοφικό του έργο ο Βιτγκενστάιν αποκάλυψε τις γνωσιολογικές χίμαιρες της παλιάς φιλοσοφίας, όπου μέλημα της ήταν η ταξινόμηση της γνώσης και η επιμονή της για δομοποίηση χωρίς όμως να έχει υπόψη τις προϋποθέσεις όπως η αποσαφήνιση του χώρου χρήσης των γλωσσικών εννοιών. Αυτό στο οποίο εμμένει ο Βιτγκενστάιν είναι να εστιάσουμε την προσοχή μας στην μέθοδο. Προς επίρρωση του επιχειρήματος του Βιτγκενστάιν για την ανάγκη μια σωστής μεθόδου, ο Cavell αναφέρει, “με το να διαβάζουμε τη μέθοδο με σαφήνεια, διαβάζουμε με σαφήνεια τον κόσμο.”⁶ Στο γλωσσικό ταξίδι που μας καλεί ο Βιτγκενστάιν δεν ωθούμαστε να αποκαλύψουμε καμιά λησμονημένη δομή η οποία θα μας διασαφήνιζε τις λοξοδρομήσεις στις οποίες η γλώσσα υποπίπτει, αφού τα πάντα βρίσκονται στην επιφάνεια.

Η Βιτγκενσταϊνική κληρονομιά εκτείνεται κυρίως μέχρι την μεταμοντέρνα φιλοσοφία, όπου οι φιλόσοφοι του κινήματος αυτού επιχείρησαν να επισκοπήσουν το γλωσσικό πεδίο και να κριτικάρουν-κυρίως με γενεαλογικό τρόπο-την ανάδυση καθολικών εννοιών, αρνούμενοι να υποκύψουν στην οποιαδήποτε μορφή ουσιοκρατίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα της συγγένειας του Βιτγκενστάιν με τον μεταμοντερνισμό έχουν ήδη καταδειχθεί πιο πάνω, καθώς επιπρόσθετα και η Chantal Mouffe αναγνωρίζει μέσα από το βιβλίο της ‘Το δημοκρατικό παράδοξο’, έναν μεταμοντέρνο Βιτγκενστάιν

⁶ S. Cavell, *The claim to rationality: Knowledge and the basis of morality*, Harvard University, 1961, p.89

όπου συνδέεται άρρηκτα με τον αντιθεμελιωτισμό που πρέσβευε ο μεταμοντερνισμός.” (ΔΠ, 262). Τέλος οι μορφές ζωής που είναι ήδη δοσμένες και άρα συνιστούν κομμάτι της φυσικής μας ιστορίας, πιστεύουμε ότι επηρέασαν την σκέψη του Μισέλ Φουκώ περί της παρουσίας ενός ιστορικού αργιοσι. Για τον Γάλλο φιλόσοφο, “αυτό το αργιοσι είναι εκείνο πού σε μια δεδομένη εποχή χαράζει μέσα στην εμπειρία ένα πεδίο δυνατής γνώσης, καθορίζει τον τρόπο ύπαρξης των αντικειμένων πού εμφανίζονται εκεί, οπλίζει το καθημερινό βλέμμα με θεωρητικές δυνάμεις και καθορίζει τις συνθήκες μέσα στις οποίες μπορούμε να διατυπώσουμε για τα πράγματα έναν λόγο πού να αναγνωρίζεται ως αληθής” (ΛΚΠ, 230). Η μεταφυσική και η επιστήμη δεν μπορούν να θεμελιώσουν άρα και ούτε να ερμηνεύσουν το τι είναι γλώσσα. Η μορφή ζωής, ως το έσχατο θεμέλιο συγκρότησης της γλώσσας, αφορά την κοινή συμπεριφορά των ανθρώπων σε μια δεδομένη στιγμή. Το φιλοσοφείν για τον Βιτγκενστάιν, οφείλει πλέον να διεξάγεται μόνο εντός του κόσμου.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ε&Χ: Heidegger, Martin, *Είναι και Χρόνος*, μετάφραση: Τζαβάρας, “Δωδώνη”, 1978

ΛΦΠ: Wittgenstein, Ludwig, *Λογικο-Φιλοσοφική Πραγματεία*, μετάφραση: Κισσόπουλος, Θανάσης “Παπαζήση”, Αθήνα, 1978.

ΤΧ: Ray, Monk, *Το χρέος της μεγαλοφυΐας*, “Scripta”, μετάφραση: Γρηγόρης Κονδύλης, 1998

ΟΚΓ: Κωβαίος, Κωστής, *Όλα κυοφορούνται μες στη γλώσσα*, Δοκιμές στη φιλοσοφία του Βιτγκενστάιν, “Καρδαμίτσα”, Αθ. 1996.

ΛΠ: Φουκώ, Μισέλ, *Οι λέξεις και τα πράγματα*, “Γνώση”, μετάφραση: Κωστής Παπαγιώργης, 1986

ΓΗ: Νίτσε, Φρίντριχ, *Η γενεαλογία της ηθικής*, “εκδ.Μαρή”, μετάφραση: Μίνας Ζωγράφου, 1950

ΠΑ: Νίτσε, Φρίντριχ, *Πέρα από το καλό και το κακό*, “Βάνιας”, μετάφραση: Ζήσης Σαρίκας, 2008

ΔΠ: Mouffe, Chantal, *Το δημοκρατικό παράδοξο*, Αθήνα: Πόλις, 2004

ΦΓ: Wittgenstein, Ludwig, *Φιλοσοφική Γραμματική*, μετάφραση: Κωβαίος, Κωστής, “ΜΙΕΤ”, Αθήνα, 1993

ΙΙ: Hacker P.M.S., *Insight and Illusion*, Oxford “Clarendon Press”, 1986.

WMAM: Hacker P.M.S., *Wittgenstein: Meaning and Mind, An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, vol. 3 (Oxford: Blackwell, 1990).

M&W: Kitching, Gavin and Pleasants, Nigel, *Marx and Wittgenstein*, "Routledge", London- New York, 2002.

NT: Deleuze, Gilles, *Negotiations*, Columbia University press, 1990

PC: Lyotard, Francois-Jean, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μετάφραση: Παπαγιώργης Κωστής, "Γνώση", Αθήνα, 2008.

PI: Wittgenstein, Ludwig, *Philosophical Investigations*, μετάφραση: Χριστοδουλίδης Παύλος, "Παπαζήση", Αθήνα, 1977.

ΦΓ: Wittgenstein, Ludwig, *Φιλοσοφική Γραμματική*, μετάφραση: Κωβαίος, Κωστής, "MIET", Αθήνα, 1993

WLPP: Ludwig, Wittgenstein, *Wittgenstein's Lectures on Philosophy of Psychology 1946–7*, notes by P.T.Geach, K.J.Shah and A.C. Jackson, ed. P.T.Geach (Hassocks: Harvester Press, 1988).

Zettel: ,Ludwig, Wittgenstein,*Zettel*, ed. G.E.M.Anscombe and G.H. von Wright, tr.G.E.M.Anscombe (Oxford: Blackwell, 1967).

RPP 1: Ludwig, Wittgenstein, *Remarks on the Philosophy of Psychology*, vol. 1, ed. G.E.M.Anscombe and G.H. von Wright, tr. G.E.M Anscombe (Oxford: Blackwell, 1980).

WLFM: Ludwig, Wittgenstein, *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*, Cambridge 1939, notes by R.G.Bosanquet, N.Malcolm,R.Rhees and Y.Smythies, ed. Cora Diamond (Hassocks: Harvester Press, 1976).

BB: Ludwig, Wittgenstein, *The Blue and Brown Books* (Oxford: Blackwell, 1958).

ΦΒ: Θεοδοσίου, Μιλτιάδης Ν., *Η φιλοσοφία του Wittgenstein*, "Ευρασία", Αθήνα, 2007.

WL: 'Wittgenstein's Lectures 1930–33', notes by G.E.Moore, published in Ludwig Wittgenstein: The Man and His Philosophy,

WATPI: McGinn, Marie, *Wittgenstein and the philosophical investigations*, Routledge, 1997

TE: Σακελλαριάδης, Θανάσης Γ., *Από το Tractatus στις Έρευνες*, "Ελληνικά Γράμματα", Αθήνα, 2006.

W: Grayling, A. C., *Wittgenstein*, μετάφραση: Παπαϊωάννου Γιούλη, "Ελληνικά Γράμματα" -"Oxford University Press", UK, 2001.

WRT: Stanley Earl, Fronda B., *Wittgenstein's (Misunderstood) Religious Thought*, "IDC Puplichers", USA, 2010

WSE: Kelly, John C., *Wittgenstein, the self, and Ethics*, RM, 1995.

POP: James, W., *The Principles of Psychology*, Cambridge Mass: Harvard University-Press,1981

Βιβλιογραφία

Wittgenstein, Ludwig, *Λογικο-Φιλοσοφική Πραγματεία*, μετάφραση: Κισσόπουλος, Θανάσης “Παπαζήση”, Αθήνα, 1978.

Wittgenstein, Ludwig, *Φιλοσοφικές Έρευνες*, μετάφραση: Χριστοδουλίδης Παύλος, “Παπαζήση”, Αθήνα, 1977.

Κωβαίος, Κωστής, *Όλα κυοφορούνται μες στη γλώσσα*, Δοκιμές στη φιλοσοφία του Wittgenstein, “Καρδαμίτσα”, Αθ. 1996.

Ray, Monk, *Το χρέος της μεγαλοφυΐας*, “Scripta”, μετάφραση: Γρηγόρης Κονδύλης, 1998

Φουκώ, Μισέλ, *Οι λέξεις και τα πράγματα*, “Γνώση”, μετάφραση: Κωστής Παπαγιώργης, 1986

Νίτσε, Φρίντριχ, *Η γενεαλογία της ηθικής*, “εκδ.Μαρή”, μετάφραση: Μίνας Ζωγράφου, 1950

Νίτσε, Φρίντριχ, *Πέρα από το καλό και το κακό*, “Βάνιας”, μετάφραση: Ζήσης Σαρίκας, 2008

Mouffe, Chantal, *Το δημοκρατικό παράδοξο*, Αθήνα: Πόλις, 2004

Heidegger, Martin, *Είναι και Χρόνος*, μετάφραση: Τζαβάρας Γιάννης, “Δωδώνη”, Αθήνα, 1998.

Grayling, A. C., *Wittgenstein*, μετάφραση: Παπαϊωάννου Γιούλη, “Ελληνικά Γράμματα” -“Oxford University Press”, UK, 2001.

Hacker P.M.S, *Insight and Illusion*, Oxford, “Clarendon Press”, 1986.

Hacker P.M.S., *Wittgenstein: Meaning and Mind, An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*, vol. 3 (Oxford: Blackwell, 1990).

Kelly, John C., *Wittgenstein, the self, and Ethics*, RM, 1995.

Lyotard, Francois-Jean, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μετάφραση: Παπαγιώργης Κωστής, “Γνώση”, Αθήνα, 2008.

Deleuze, Gilles, *Negotiations*, Columbia University press, 1990

Marx, Karl, *Theses On Feuerbach*, 1845. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο:
<http://plato.stanford.edu/entries/marx/>
<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/theses/index.htm>

McGinn, Marie, *Wittgenstein and the philosophical investigations*, Routledge, 1997

James, W., *The Principles of Psychology*, Cambridge Mass: Harvard University-Press, 1981

Kitching, Gavin and Pleasants, Nigel, *Marx and Wittgenstein*, “Routledge”, London- New York, 2002.

Stanley Earl, Fronda B., *Wittgenstein's (Misunderstood) Religious Thought*, “IDC Publishers”, USA, 2010

Wittgenstein, Ludwig, *Φιλοσοφική Γραμματική*, μετάφραση: Κωβαίος, Κωστής, “MIET”, Αθήνα, 1993

Wittgenstein, Ludwig, *Zettel*, ed. G.E.M.Anscombe and G.H. von Wright, tr. G.E.M.Anscombe (Oxford: Blackwell, 1967).

Wittgenstein, Ludwig, *Wittgenstein's Lectures on Philosophy of Psychology 1946–7*, notes by P.T.Geach, K.J.Shah and A.C. Jackson, ed. P.T.Geach (Hassocks: Harvester Press, 1988).

Wittgenstein, Ludwig, *Remarks on the Philosophy of Psychology*, vol. 1, ed. G.E.M.Anscombe and G.H. von Wright, tr. G.E.M Anscombe (Oxford: Blackwell, 1980).

Ludwig, Wittgenstein, *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics*, Cambridge 1939, notes by R.G.Bosanquet, N.Malcolm, R.Rhees and Y.Smythies, ed. Cora Diamond, Hassocks: Harvester Press, 1976

Wittgenstein, Ludwig, *The Blue and Brown Books* (Oxford: Blackwell, 1958).

Wittgenstein, Ludwig, '*Wittgenstein's Lectures 1930–33*', notes by G.E.Moore, published in *Ludwig Wittgenstein: The Man and His Philosophy*,

